

Hoofstuk 5

DIE ESKATOLOGIESE VERVULLING

VAN DIE KONINKRYK:

1. Inleiding:

Noudat ons 'n goeie idee het waarom dit in die realisering van God se koninkryk in die hede gaan, kan ons nou die blik na die toekoms verskuif. Die toekoms waarin die koninkryk van God eskatologies in vervulling sal gaan. Die toekoms waarin die buitelyne van die transendent subjektiewe heerskappy van God en die immanent subjektiewe koninkryk van God sal saamval en God alles en in almal sal wees.

In die realisering van die koninkryk van God kom dit daarop neer dat beide God en mens, as bondgenote, medewerkers is aan die realisering van die koninkryk van God. Meer spesifiek: van die subjektief immanente aspek van God se koninkryk, naamlik gehoorsaamheid.

Terwyl God en mens in die geskiedenis besig is met die realisering van die koninkryk van God deur die verskillende gehoorsaamheidsgestaltes, beteken dit nié dat God se heerskappy, as transendent subjektiewe korrelaat van gehoorsaamheid, ook gerealiseer moet word nie, aangesien dit reeds in volheid en volkomenheid 'n ontologiese realiteit is.

In die realiseringsproses smag die ganse skepping na die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, wanneer die buitelyne van God se heerskappy en die gehoorsaamheid van die skepping identies gaan wees. Wanneer alle vorms van ongehoorsaamheid uitgeroei en uitgewis sal wees en God alles en in almal sal wees. Dit is wanneer elke knie vir ewig voor die

Koning van die heelal sal buig en elke tong vir ewig en altyd sal bely dat Hy die Koning van die konings, en die Here van die here is.

Die aangrypende woorde van 1 Korintiërs 15:28 is vir Heyns die heel laaste moment in die slottoneel van hierdie kosmiese drama.¹⁰⁸² Soos reeds aangedui, stem Heyns saam met Berkouwer dat dit niks te doen het met enige vorm van panteïsme nie. God word ook nêrens as 'n usurpator voorgestel wat 'n bedreiging vir sy skepping is nie. Volgens Heyns wil 1 Korintiërs 15:28 sê dat wanneer Christus aan die einde van sy verlossingswerk op aarde gekom het, en sy koningskap gevestig is, Hy sy ryk aan die Vader sal oordra en dat die teenwoordigheid van die drie-enige God 'n onbetwyfelbare, seënende werklikheid sal wees, wat deur almal geken en in alles ervaar sal word. Hierin sien Heyns die einddoel waarop ál God se handeling uitloop. Alle sonde en gehoorsaamheid sal totaal en volkome verdwyn en die koninkryk van God sal eskatologies in vervulling gaan. Heyns wil egter nie hierdie eindpunt slegs in 'n futuristiese sin verstaan, wat beteken dat dit eers aan die einde van die tyd die eerste keer teenwoordig sal wees nie. Reeds hier en nou, midde-in die tyd, is die toekoms tot heil van almal en alles werkend teenwoordig. Die waarheid van 1 Korintiërs 15:28, naamlik God se heerskappy en die kosmiese gehoorsaamheid daaraan, word nie eendag eers 'n werklikheid nie. Dit is na Heyns se oordeel alreeds 'n werklikheid – al is dit dan nog net in 'n voorlopige en gebrekkige gestalte. Juis in hierdie onvolkome hede breek iets van die toekoms elke keer deur, wanneer iets van God se heerskappy en iets van die gehoorsaamheid daaraan, sigbaar word.¹⁰⁸³

Die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, is vir Heyns geanker in die beloftes van God. God is die enigste Subjek van hierdie beloftes en daarom is Hy volgens Heyns ook die waarborg dat die beloftes vervul sal word, omdat

---

¹⁰⁸² Heyns JA, *Lewende Christendom*, 1972, 46. Hierdie gedagte speel interessant genoeg ook in die denke van Moltmann 'n belangrike rol. Vergelyk Bauckham R(ed), *aw*, 1999, 16. Moltmann verstaan volgens Bauckham hierdie teks, wat sy gunsteling eskatologiese teks is, 'n gesamentlike inwoning van die wêreld in God en God in die wêreld. Dit gebeur sonder dat die wêreld in God oplos, soos panteïsme beweer, en ook nie dat God in die wêreld oplos, soos ateïsme beweer nie. God bly God en die wêreld bly skepping. Deur hulle gesamentlike inwoning bly hulle steeds onvermeng en onverdeel, want God woon in die skepping op 'n Godgelyke wyse en die wêreld leef in God op 'n wêreldlike wyse.

¹⁰⁸³ Heyns JA, *Lewende Christendom*, 1972, 46-47.

God getrou is. God doen wat Hy beloof, maar is Hy op dieselfde wyse ook die enigste Subjek van die vervulling van die belofte, soos wat Hy die enigste Subjek is van die gawe van die belofte? Met ander woorde: word die belofte vervul ongeag die mens se reaksie daarop of die mens se deelname daaraan? Beteken dit verder dat gehoorsaamheid iets is wat uiteindelik gaan verdwyn en dat dit net vir die realisering van die koninkryk van God geld, en nie ook vir die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God nie? Is God die enigste geskiedenismaakende Faktor, en die enigste Een wat vir die skepping van die nuwe wêreld verantwoordelik is? Heyns redeneer dat ons hierop nie bevestigend kan antwoord nie. Indien wel, sou God se opdrag aan die mens en die toerusting van die mens om die aarde te onderwerp en daaroor te heers (Genesis 1:28), om lief te hê en te dien, om reg en geregtigheid te beoefen, 'n opdrag van verbygaande aard word. Dan kry die mens se arbeid self beperkte betekenis. Dit sou impliseer dat die opdrag en die uitvoering daarvan, met die verbygaan van hierdie werklikheid verdwyn. Die eindbelofte stel vir Heyns juis 'n omvattende gehoorsaamheid van die skepping in die vooruitsig, met ander woorde, gehoorsaamheid sal nie verdwyn nie. Dan sou God se koninkryk ook moes verdwyn. Vir Heyns speel gehoorsaamheid 'n uiters belangrike rol op weg na die einde, asook in die totstandkoming van die nuwe wêreld. Dit beteken dan dat die gehoorsaamheid van die mens met betrekking tot die belofte van God op die een of ander wyse tóg met die realisering van die koninkryk van God, sowel as met die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God in verband staan. Gehoorsaamheid word gebruik vir, of in diens van, die beloofde nuwe wêreld.¹⁰⁸⁴

Heyns verwys in dié verband na Jakobus wat ons oproep om daders van die woord te word. Jakobus sê onder andere dat die beloofde kroon ontvang sal word deur hulle wat die versoekings weerstaan het (1:12), dit wil sê, hulle wat aan God gehoorsaam gebly het. Die kroon is nie deur die mens *beloof* en *verwerp* nie, maar deur God in Jesus Christus. Slegs die gehoorsame mens kan dit *ontvang*. Uit genade het God 'n kroon beloof, deur die gehoorsaamheid van Jesus Christus is dit verwerp en deur die gehoorsaamheid van mense word dit

---

¹⁰⁸⁴ Heyns JA, *Lewende Christendom*, 1972, 69-70.

in die geloof ontvang. Volgens Heyns is die belofte eksklusief 'n daad van God, maar die vervulling van die belofte is nie universeel nie. In die geloof moet die gehoorsame mens die beloftes in sy eie lewe ontvang, anders is hy dit kwyt. As dit nie so was nie, sou die resultaat universalisme wees, want dan word alle mense hul verantwoordelikheid ontnem en word almal uiteindelik, volgens Heyns, – teen wil en dank – salig.¹⁰⁸⁵ Universalisme strook nie met die boodskap van die Bybel nie. Daar word duidelik uitgespel dat die goddelose ongelowiges wat aan God ongehoorsaam is en dus op die breë weg wandel, hulle verdiende straf sal ontvang, en dit is ook 'n belofte!¹⁰⁸⁶

Volgens Heyns kry almal wat gehoorsaam is, dus deel aan die vervulling van die belofte, maar wie ongehoorsaam is, vernietig nie die belofte of sy vervulling nie. In effek skakel hy homself uit as 'n deelnemer aan die vervulling van die belofte *in sý lewe*. Die mens is nie in staat om die vervulling van God se belofte te kán verongeluk nie. Heyns beskou beide gehoorsaamheid en die beloftes van God, as geskiedenismaakende faktore. God moet beskou word as die Inisiatiefnemer, maar Hy betrek die mens se konkrete daade van gehoorsaamheid in die vervulling van sy beloftes.¹⁰⁸⁷

In die hierop volgende paragraawe, gaan ons dus hoofsaaklik besig wees met God se beloftes rakende die eskatologiese vervulling van sy koninkryk en hoe, asook deur wie, daardie beloftes vervul sal word.

Die eskatologie is seker een van die moeilikste *loci* in die dogmatiek. Soos met al die ander *loci* kry ons nêrens in die Bybel 'n allesomvattende sistematiese uiteensetting van die eskatologie nie. Die “prente” wat egter wel in die Bybel vir ons geteken word, is nie volledig nie, en kom uit verskillende kante, perspektiewe en literatuursoorte, wat moeilik is om met mekaar in verband te bring, of met mekaar te versoen. Dit wat hier in hierdie proefskrif beskrywe word, kom ook vanuit 'n bepaalde perspektief, naamlik die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God. Daarom sal alles wat oor die eskatologie

---

¹⁰⁸⁵ Heyns JA, *Lewende Christendom*, 1972, 70.

¹⁰⁸⁶ Vergelyk Matteus 7:13-14 en 21-23, asook Hebreërs 10:26-31.

¹⁰⁸⁷ Heyns JA, *Lewende Christendom*, 1972, 70-71.

te sê is, dus nie hier teenwoordig kan wees nie. Hierdie navorsing wil ook nie die laaste woord oor die onderwerp spreek nie, maar eerder 'n beskeie bydrae lewer om verdere gesprekke en nadenke oor die onderwerp te stimuleer.

Dit gaan gedoen word aan die hand van enkele van die eskatologiese modelle of paradigmas, wat deur die loop van die tyd te voorskyn gekom het, sonder om dit in 'n spesifieke volgorde te rangskik, of dit noodwendig aan net een teoloog te verbind. 'n Groot verskeidenheid van eskatologiese denkmodelle het in die loop van die tyd ontstaan, en nuwes word nog steeds ontwerp.¹⁰⁸⁸

By sommige teoloë kom selfs 'n vermenging van hierdie modelle of paradigmas voor, en moet hierdie modelle of paradigmas nie eksklusief, afgerond of duidelik omlynd verstaan word nie. Daar sal in die proses ook gewaak moet word teen etikettering. Die modelle of paradigmas word slegs gebruik om 'n beter greep op die diversiteit wat in die eskatologie voorkom, te probeer kry.

Daar gaan gekyk word na pre-, post- en a-millennialisme, konsekwente eskatologie, gerealiseerde eskatologie, eksistensialistiese eskatologie, Christomonistiese eskatologie, heilshistoriese eskatologie, horisontalisties kosmiese eskatologie, moderne historiese progressivisme, moderne sekulêre apokalisme, transendentiaal eskatologies versoenende transformasie, asook 'n transendent subjektiewe eskatologiese vervulling van die koninkryk van God. Voordat daar by hierdie modelle stil gestaan gaan word, gaan ter wille van terminologiese duidelikheid eers gefokus word op enkele eskatologiese voorveronderstellings.

2. Eskatologiese voorveronderstellings:

Wanneer ons die fokus plaas op Heyns se Eskatologie, sien ons dat hy eers agt voorveronderstellings stipuleer, waarin hy homself in die eskatologie takties posisioneer. Dit is oor die algemeen 'n goeie werkswyse, aangesien dit aan

---

¹⁰⁸⁸ Vergelyk Naudé JP, 'n *Kritiese Evaluering van 'n aantal eskatologiese modelle van die twintigste eeu*, 1983, wat die eskatologiese modelle van Von Harnack, Weiss, Schweitzer, Dodd, Barth, en Bultmann bestudeer het.

jouself en jou lesers die geleentheid gee om te wete te kom vanuit watter oogpunt jy die saak benader.

In die eerste plek tref Heyns 'n duidelike onderskeid tussen eskatologie en futurologie. Alhoewel eskatologie en futurologie wel sekere formele ooreenkomste het, soos byvoorbeeld die feit dat albei onder andere met die toekoms besig is, verskil eskatologie en futurologie fundamenteel van mekaar. Soos Heyns dit sien, is futurologie verantwoordbare toekoms kennis. Futurologie poog om vanuit die huidige tendense en strominge, die mees waarskynlike scenario's vir die toekoms te konstrueer, om in die lig van die resultate, beter toekomsbeplanning te kan doen. Volgens Heyns is die veronderstelling dat dit in futurologie nooit verder as *waarskynlikhede* sal kan kom nie, en dat daar voortdurend 'n appèl gemaak word op die mens se *verantwoordelike beheersing* van die kosmiese werklikheid en van die mens se beheersing van die toekoms. Eskatologie daarenteen handel na Heyns se mening oor God se arbeid aan die einde van die tyd wanneer die resultaat van alle menslike arbeid, wat die futurologie insluit, deur God omskep sal word tot 'n leefbare wêreld. Dan breek die ewige rus vir God en sy Skepping aan. Volgens Heyns gaan dit in die eskatologie nie om waarskynlikhede, soos in die futurologie nie. Ook nie oor menslike beheersing nie, maar oor menslike gehoorsaamheid. Ons bron van toekoms kennis, is eskatologies gesproke, nie projeksies soos in die futurologie nie, maar God se betroubare openbaring.¹⁰⁸⁹

Heyns wys daarop dat eskatologie letterlik “leer oor die laaste dinge” beteken. Die eskatologie is dus in die tweede plek vir Heyns die leer oor die ontvouing en die finale voltooiing van die werk wat die drie-enige God in die skepping begin het, in die herskepping voortgesit het en dan in die eindtyd in vervulling sal bring. Hy gebruik 'n hele rits teksverwysings om sy standpunt te regverdig, naamlik: 1 Korintiërs 15:27,28, 12:20; Romeine 5:5,21, 14:9; 1 Tessalonisense. 4:14,5:10; en 1 Petrus 1:3.¹⁰⁹⁰

---

¹⁰⁸⁹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 393.

¹⁰⁹⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 390.

Dit is glad nie duidelik waarom Heyns hier 1 Korintiërs 12:20 as teksverwysing bygevoeg het nie. Daar staan: “Nou is daar wel baie lede maar net een liggaam.” Hierdie teksvers het geen verband met die trinitaries- eskatologiese konteks waarmee Heyns hier besig is nie. Dit dui daarop dat Heyns nie versigtig genoeg was, met sy teksverwysings nie. Dit beteken weereens nie dat Heyns hier noodwendig ‘n verkeerde standpunt huldig nie. Dit plaas alleen maar sy Skrifgebruik onder verdenking. Daar is reeds aangetoon dat Heyns dikwels teksverse siteer om sy standpunte Bybels te regverdig, maar dat dit nie altyd met groot noukeurigheid gepaard gaan nie. Dit is alreeds riskant om teksverse uit hulle konteks te haal, sonder grondige en verantwoordbare eksegesi. Om dan nog boonop sulke teksverse te gebruik en verkeerd aan te haal met die doel om jou standpunt te regverdig of te bewys, of selfs Bybelse gesag daaraan te verleen, lei daartoe dat ‘n wetenskaplike teoloog homself onnodig kan bloot stel aan kritiek.

In die derde plek wys Heyns daarop dat die huidige aardse lewe in sy tyd-ruimtelike beperkinge, nie in staat is om alles te bevat wat die drie-enige God vir ons wil gee nie. Die voleinding beskou hy as die vernuwing van hierdie aarde. Heyns wys daarop dat daar byvoorbeeld geregtigheid sal heers. Geregtigheid beskou Heyns as iets wat nie deur die sonde beïnvloed kan word nie, en dus anders sal lyk as die geregtigheid wat ons tans in hierdie wêreld sien. Die nuwe geregtigheid, sal volgens Heyns ‘n volmaakte geregtigheid wees.¹⁰⁹¹

In die vierde plek handel die eskatologie vir Heyns ook oor die finale en uiteindelijke handeling van God, waarby ook die handeling van die mens in berekening gebring word. Die eskatologie beskik oor ‘n *kronologiese dimensie*. Daarom is die eskatologie vir Heyns nie net sistematiesing van 'n aantal wetenskaplike eindgebeurtenisse, wat los staan van die huidige gebeurtenisse nie. Dit het ‘n verband met die skepping, die herskepping en met ons huidige lewe. Die toekoms is ‘n konkrete werklikheid, wat die hede op ‘n beslissende wyse bepaal. Heyns wil dus waak teen ‘n futurisme, wat die

---

¹⁰⁹¹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 390.

werklikheid probeer ontvlug. Hier is die invloed wat Barth in dié verband op Heyns se denke gehad het, duidelik sigbaar.¹⁰⁹²

Die volgende uitgangspunt van Heyns se eskatologie, is die *aksiologiese*. In die eskatologie wil Heyns nie net met die horisontale dimensie, naamlik die historiese verlede, die hede en die toekoms werk nie, maar ook met die vertikale verhouding tussen God en mens, en die gehoorsaamheid aan Hom in alle aktiwiteite wat deur die mens onderneem word. Heyns wil nie net die eskatologie bedink vanuit die lengte-dimensie van die heilshistoriese gebeure nie, maar ook vanuit die dieptedimensie van die verhouding tussen God en sy bondgenote.¹⁰⁹³

In die sesde plek wys Heyns daarop dat die toekomsverwagting een sentrale brandpunt het, en dit is die wederkoms van Jesus Christus. Jesus is die Skepper wat as Herskepper terugkeer met die doel om sy werk te voltooi. Heyns wil nie die eskatologie personalisties vereng tot die persoonlike terugkoms van Jesus Christus nie. Dit sou aanleiding gee tot die verwaarlosing van die eskatologiese herstel van die ganse kosmos, wat volgens Heyns se interpretasie nie 'n vernietiging van die kosmiese werklikheid is nie.¹⁰⁹⁴

In die sewende plek is dit vir Heyns duidelik dat daar 'n sterk toekomspektief in die eskatologie is, wat nie anders kan as om die hoop in die hart van die gelowige brandend te hou nie. Volgens Heyns is dit hierdie hoop, wat die mens aanspoor tot 'n daadwerklike betrokkenheid by die verwerkliging van die nuwe in die hede. Heyns redeneer dat die mens hier en nou alreeds besig moet wees om 'n uiters belangrike bydrae te lewer met betrekking tot die finale gestalte van die toekoms – al is dit gebrekkig en beperk en al moet dit nog deur die gerig van God gesuiwer word. Die arbeid van die mens het dus vir Heyns eskatologiese betekenis en 'n ewigheidspektief. Volgens Heyns maak hierdie toekomsverwagting die mens arbeidsaam en

---

¹⁰⁹² Vir Heyns is die eskatologie nie maar net die laaste hoofstuk in 'n Dogmatiekhandboek, wat aan die einde nog moet by kom nie. Dit is veel meer, aangesien sy eskatologie beskou kan word as 'n "protonistiese eskatologie". Vergelyk Theron DF, *aw*, 1984, 109.

¹⁰⁹³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 390-391.

¹⁰⁹⁴ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 391-392.

waaksaam. Die uitbly van die wederkoms na die hemelvaart van Christus, sien Heyns nie as 'n vertraging van God se beloftes nie. Hy beskou dit eerder in die lig van God se lankmoedigheid (2 Petrus 3:9; vergelyk Hebreërs 10:37). Die lankmoedigheid of geduld skep vir ons die ruimte en die geleentheid vir bekering, vir arbeid en gebed, vir berou en boete. Hierdeur wil Heyns die huidige tussentyd, religieus-eksistensiële kwalifiseer. Dit beteken dat hy dit nie net as 'n boodskaplose tydstroom beskou, wat oor mense heen spoel nie, maar eerder as 'n onontwykbare oproep tot bekering. Verder is dit vir Heyns ook 'n appèl tot geloof, tot die voortgang en bloei van die kerk, tot groei van die Christelike lewe, en tot die verkondiging van die evangelie.¹⁰⁹⁵

In die agtste en laaste plek merk Heyns op dat eskatologie nie 'n projeksie van die menslike gees is nie. Die kenbron van die eskatologie is die Bybelse openbaring. Dit beteken vir Heyns dat die toekomsverwagting in die besondere openbaring sy ruimte en sy begrensing vind. Heyns wys daarop dat alles oor die toekoms nog nie geopenbaar is nie. Verder ook dat alles wat wel geopenbaar is, ook nie ten volle en met sekerheid geken kan word nie. Daarom kom hy tot die gevolgtrekking dat 'n Bybelsverantwoorde toekomsverwagting nooit alle vrae kan beantwoord of die tipies menslike nuuskierigheid sal kan bevredig nie. Daarom waarsku Heyns met reg teen die invul van leemtes in ons kennis en onsekerhede in ons interpretasie van die openbaringsgegewens, deur fantasie en spekulasie. Alle denke oor die eskatologie sal dan ook, volgens Heyns, vanuit die maatstaf van die openbaring beoordeel moet word.¹⁰⁹⁶

Noudat die agt uitgangspunte van Heyns kortliks weergegee is, en groot eskatologiese slaggate uitgewys is, wat vermy behoort te word, kan kortliks gekyk word na eskatologiese modelle wat nie altyd daarin kon slaag om die slaggate te vermy nie. Sodoende behoort ons uit die winspunte van elke model, kennis te kan put, wat ons in staat kan stel om 'n verantwoordbare eskatologiese model op die tafel te kry. Hiervoor kan die modelle wat Moltmann uitgewys het, as uitgangspunt gebruik word.

---

¹⁰⁹⁵ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 392.

¹⁰⁹⁶ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 392-393.

3. Enkele Eskatologiese modelle:

3.1. Millennialisme:

Die millennialiste verwag 'n duisendjarige vredesryk, daarom sou ons ook van *chiliasme* kon praat. Hierdie toekomsverwagting is volgens Heyns gebaseer op Openbaring 20:1-7.¹⁰⁹⁷

Heyns sê wel dat daar 'n verskeidenheid skakeringe binne die chiliasme of millennialisme voorkom, maar hy gaan nie in sy *Dogmatiek*, verder daarop in nie. Dit het hy in een van sy heel eerste geskryfte reeds in fyner besonderhede gedoen.¹⁰⁹⁸

Die **pre-millennialiste** verwag 'n werklike, letterlike duisendkalenderjare vredesryk op aarde, voor Christus se tweede en finale wederkoms. Volgens hierdie siening gaan Christus twee keer weer kom. Die eerste keer om die duiwel te bind vir 'n duisend kalenderjare, sodat daar vrede op aarde kan wees, en die gelowiges saam met Christus kan regeer. Dan vind die eerste opstanding van net die gelowiges plaas. Daar word ook in hierdie tydperk 'n massabekering van die volk Israel verwag, tesame met 'n terugkeer van die Jode na die beloofde land. In Jerusalem sal hulle rondom die troon van Dawid vergader en dit sal die sentrum van die koninkryk van genade wees. Die bekeerde Israel sal dan die aardse administrateurs van die Christusryk wees. Die nuwe tempel sal verrys en die vrede van die triomfantlike gemeente sal na alle kante toe oor die hele wêreld stroom.¹⁰⁹⁹

Na die duisend kalenderjare vaar Christus en sy gelowiges na die hemel toe op, terwyl die duiwel weer losgelaat word om tot die tweede wederkoms met sy werk op aarde voort te gaan en die tydperk van die groot verdrukking in te lei. Daarna sal Christus weer kom en die duiwel finaal vernietig. Die oordeelsdag vind plaas, nadat die ongelowiges tydens die tweede opstanding verrys het. Die

---

¹⁰⁹⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 417.

¹⁰⁹⁸ Heyns JA, *Die Chiliasme of die Duisendjarige Ryk*, 1963.

¹⁰⁹⁹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 417.

gelowiges gaan dan vir ewig hemel toe, terwyl die ongelowiges saam met die duiwel vir ewig in die hel gewerp sal word.¹¹⁰⁰

Dit is interessant dat Moltmann ook die Joodse Messiasverwagting, as 'n vorm van pre-millennialisme beskou.¹¹⁰¹

Die **post-millennialiste** verwag net een wederkoms. Die letterlike duisendkalenderjare vredesryk moet deur die mens bewerkstellig word. Daarna word die satan weer losgelaat tot die wederkoms. Tydens die wederkoms en die oordeelsdag word die satan en die ongelowiges finaal gestraf, terwyl die gelowiges die ewige heerlikheid in die hemel sal ontvang.¹¹⁰²

Moltmann kry in die geskiedenis die volgende voorbeelde van postmillennialisme: *Politischer Millenniumismus*: Die “Erlöser-Nation”,¹¹⁰³ *Kirchlicher Chiliasmus*: “Mutter und Lehrmeisterin der Völker”,¹¹⁰⁴ en ‘n *Epochaler Chiliasmus*: “Die Geburt der “Neuzeit” aus dem Geist der messianischen Hoffnung.”¹¹⁰⁵

Met die “*Politischer Millenniumismus*” verwys Moltmann na die sogenaamde “Heilige Reich” van Konstantyn (324NC), waar vervolging vervang is met oorheersing. Hierdie Christelike Imperialisme word, volgens Moltmann, vandag nog voortgesit, in die sogenaamde “Christlike Zivolisasion” of die “Wissenschaft-Technische Zivolisasion”.¹¹⁰⁶

Christelike imperialisme het volgens Moltmann aanleiding gegee tot die kolonialisering onder die vaandel van missiologisering. Dit noem Moltmann: “Gewalttätige Mission”.¹¹⁰⁷

---

¹¹⁰⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 418.

¹¹⁰¹ Moltmann J, *aw*, 1995, 169-171.

¹¹⁰² Moltmann J, *aw*, 1995, 169.

¹¹⁰³ Moltmann J, *aw*, 1995, 182-202.

¹¹⁰⁴ Moltmann J, *aw*, 1995, 202-209.

¹¹⁰⁵ Moltmann J, *aw*, 1995, 209-217.

¹¹⁰⁶ Moltmann J, *aw*, 1995, 182-188.

¹¹⁰⁷ Moltmann J, *aw*, 1995, 188-192.

In nasionalisme vind Moltmann nog 'n voorbeeld van 'n politieke vervulling van die chiliastiese hoop, veral in die Romeinse Ryk, die Duitse Nasie en die “eigenartige Milleniaristiese Mythologie der USA.”¹¹⁰⁸

In die Amerikaanse geskiedenis, kry Moltmann verdere vergestaltings van die chiliastiese hoop in die Amerikaanse selfbewussyn dat hulle die uitverkore volk van God, die nuwe Israel, is. Hierin het veral die Puriteine tussen 1629 en 1640, volgens Moltmann, 'n belangrike rol gespeel. Na die 1660 revolusie in Engeland, het die Eksodusmotief weer na vore getree. Daar het, aldus Moltmann, 'n “Gefühl der Politischen Unschuld” geheers en die sogenaamde “American Dream” het ontstaan.¹¹⁰⁹

Moltmann sien ook in die Amerikaners se vierings van hulle oorlogshelde (“Memorial Day”) 'n analogie met Christus en die ander christenmartelare se marteldood. In die Viëtnam oorlog word die “tragischen Grenzen des Milleniaristischen Optimismus politisch und menschlich offenbar”, skryf Moltmann.¹¹¹⁰

So word Amerika 'n toevlugsoord vir die vervolgte heiliges en 'n eksperiment in vryheid en demokratiese selfregering en 'n wêreldmag met 'n wêreldmissie. 'n Wêreldmissie wat gebore is uit 'n nasionalisme, waarvolgens Amerika uitverkies is tot heil vir alle volke, daarom moet hulle politiek, wêreldpolitiek word, sodat almal vryheid, selfregering en menseregte kan geniet.¹¹¹¹

Daarom noem Moltmann Amerika die “Grosse Experiment”, wat volgens hom, niks goeds vir die wêreld inhou nie. As die hele wêreld Amerikaans sou word, sou dit volgens Moltmann, ekologies rampspoedig wees, om nie eers te praat van die dreigende “Nukleares Harmagedon” nie.¹¹¹²

---

¹¹⁰⁸ Moltmann J, *aw*, 1995, 192-194.

¹¹⁰⁹ Moltmann J, *aw*, 1995, 1194-196.

¹¹¹⁰ Moltmann J, *aw*, 1995, 1196-197.

¹¹¹¹ Moltmann J, *aw*, 1995, 197-199.

¹¹¹² Moltmann J, *aw*, 1995, 199-202.

Wat die “*Kirchlicher Chiliasmus*” aanbetref, vind Moltmann ‘n duidelike voorbeeld in die Pousdom van die Rooms Katolieke Kerk. Volgens hierdie model, is dit nie meer die heilige ryk wat die heil vir die wêreld bring nie, maar die heilige kerk. Die kerk word die “Mutter und Lehrmeisterin der Völker”. “Roma Aeterna” word sodoende beskou as die religieuse sentrum van die wêreldaanspraak van die Christelike kerk. Soos Moltmann dit sien, begin die duisendjarige vredesryk volgens hierdie model, by die hemelvaart van Christus. Die kerk regeer nou saam met Jesus Christus. Maria word beskou as die vrou in Openbaring 12 en 17, vir wie die draak wil vernietig, maar sy word deur God beskerm.¹¹¹³

Moltmann noem die kerk in dié verband, die “Societas Perfecta”. Die kerklike hiërargie word gelykgestel aan die beelde in Daniël 7 en Openbaring 20. Hiervolgens regeer die kerk nou al saam met Christus oor die wêreld.¹¹¹⁴

Met die “*Epochaler Chiliasmus*” verwys Moltmann na die geboorte van die “Neuzeit” in die gees van die Messiaanse hoop. Die belangrikste gebeurtenisse in hierdie epog is vir Moltmann die universele verklaring van menseregte, die natuurwetenskap wat “nach der idee der Mathematik” verklaar word en die Verenigde State van Amerika.¹¹¹⁵

In die lig van hierdie postmillennialistiese modelle, verkies Moltmann eerder ‘n eskatologiese chiliasme as ‘n historiese chiliasme. Met ‘n historiese chiliasme bedoel Moltmann die legitimiteitsteorieë, wat voorkom in die politieke of kerklike mag, asook die Messiaanse gewelddadighede en bedreigings in die geskiedenis. Eskatologiese chiliasme daarenteen, is weer vir Moltmann ‘n noodsaaklike, hoopgewende toekomsverwagting.¹¹¹⁶

Die **a-millennialiste** verinnerlik of vergeestelik die duisendjarige vredesryk. Met reg interpreteer hulle die duisend jaar as ‘n simboliese tydperk, net soos die ander tydperke en visioene in Openbaring ook simbolies te vertolk is.¹¹¹⁷

---

¹¹¹³ Moltmann J, *aw*, 1995, 202-206.

¹¹¹⁴ Moltmann J, *aw*, 1995, 206-209.

¹¹¹⁵ Moltmann J, *aw*, 1995, 209-217.

¹¹¹⁶ Moltmann J, *aw*, 1995, 217-219.

¹¹¹⁷ Du Rand JA, *666 en die eeu wenteling*, 1995, 129.

Na Christus se inkarnasie, opstanding en hemelvaart regeer Hy reeds, nie net na sy hemelvaart in die hemel aan die regterhand van God nie, maar ook in die harte en lewens van mense. Die gelowiges het nou vrede in hulle harte omdat daar vrede en versoening tussen hulle en hulle Hemelse Vader bewerkstellig is deur Jesus. Die vredesryk is daarom reeds teenwoordig in die tydperk tussen Christus se menswording en die wederkoms. Dit is 'n simboliese tydperk van duisend jaar, net soos die ander tydperke in Openbaring ook simboliese tydperke is. Die duisend jaar is dus nie letterlik een duisend kalenderjare nie, maar die volle tydperk wat God daarvoor bestem het.¹¹¹⁸

Die gelowiges deel in hierdie heerskappy wanneer hulle ook individueel oorwinning behaal oor die sonde, en oor die bese en oor versoekings. Hierdie heerskappy word in die ewigheid voortgesit deur almal wat in Jesus Christus gesterf het.¹¹¹⁹

Aangesien die Skrif slegs van een wederkoms praat, kan die premillennialistiese standpunt nie gehandhaaf word nie. Dit is verder ook duidelik dat die gegewens in Openbaring in die apokaliptiese skryfstyl ingekleur word, en dat dit wemel van simboliek. Daarom sal 'n letterlike vertolking van die tydperke in Openbaring nie sinvol kan wees nie. Die duisend jaar lange tydperk dui dus op 'n simboliese tydperk en daarom sal ons eerder die amillennialistiese standpunt moet aanvaar.

3.2. Konsekwente eskatologie:

Volgens hierdie verwagting, dink die Bybel konsekwent, dit wil sê, uitsluitlik futuristies oor die eskatologie. Volgens hierdie opvatting het Jesus die nabye koms van die koninkryk verkondig, maar toe dit nie plaasvind nie, was Jesus ontnugter. Daarom het Hy besef dat Hy dit met sy dood sal moet realiseer, maar die koninkryk het nog steeds nie gekom nie. Daarom word dit toe binne die leeftyd van die eerste geslag van Christene verwag, maar ook hierdie

---

¹¹¹⁸ Vergelyk Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 418.

¹¹¹⁹ Vergelyk Du Rand JA, *aw*, 1995, 130.

verwachting is teleurgestel en toe word finaal besef dat die koninkryk bedoel is om as 'n bonatuurlike ingryping van God eers aan die einde van die tyd te kom. Alles wat Christus gedoen en gesê het, was slegs in antisipasie op die koninkryk wat kom, en nie 'n realisering daarvan nie. Heyns beskou Albert Schweitzer as een van die verteenwoordigers van hierdie rigting. Hy het aangeknoop by die eskatologiese denke van Weiss en Wrede. In hierdie verband kan ook nog H Conzelmann en E Grässer genoem word.¹¹²⁰

Hierdie opvatting kan nie aanvaar word nie, aangesien dit ontken dat die koninkryk van God nou alreeds toenemend meer en meer gerealiseer word. Die onderskeid tussen God se Koningsheerskappy, en die menslike gehoorsaamheid daaraan, wat in die begrip: koninkryk van God gestalte kry, word nie gehandhaaf nie, en daar word dus met 'n eensydige en futuristies beperkte koninkryksbegrip gewerk, wat nie aan die volle betekenis van die koninkryk van God reg laat geskied nie. Om te beweer dat die koninkryk van God nog nie gekom het nie, en dat dit eers aan die einde sal kom, impliseer dat God nog nie koning is nie en daar nog geen gehoorsaamheid aan sy Koninklike heerskappy is nie. In die voorafgaande paragrawe oor die koninkryk van God, is reeds voldoende aangedui dat die koninkryk van God 'n realiserende werklikheid is, wat reeds gekom het, toenemend meer en meer gerealiseer word en eskatologies vervul sal word.

3.3. Gerealiseerde eskatologie:

Heyns beskou die gerealiseerde eskatologie as die teenpool van die konsekwente eskatologie. Waar die aanhangers van die konsekwente eskatologie suiwer futuristies dink, dink die aanhangers van die gerealiseerde eskatologie weer slegs aan die hede en die verlede. Die koninkryk van God het saam met Christus se inkarnasie gekom. Daarmee saam is die tyd vervul en het die ganse toekomsverwachting alreeds klaar gerealiseer. Alle uitsprake oor die wederkoms wat na die toekoms verwys, word verkeerdelik geïnterpreteer as uitsprake oor die opstanding van Jesus. Sodoende word Jesus Christus se wederkoms en opstanding as een gebeure gesien. Volgens hierdie verwagting,

---

¹¹²⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 414.

het die kerk dit later – ten onregte – in twee afsonderlike gebeurtenisse gaan onderskei. Al wat ons tans moet doen, is om die koninkryk wat klaar gekom het, sigbaar te maak en dit aan almal te verkondig. Volgens Heyns was dit die gedagtes van CH Dodd. Later is dit verder uitgebrei deur onder andere J Jeremias, TF Glasson, JAT Robinson en E Stauffer.¹¹²¹

As hierdie opvatting korrek sou wees, beteken dit dat die koninkryk van God reeds eskatologies vervul is. Dan beteken dit dat die bose reeds finaal oorwin is en die ongehoorsame en ongelowige goddelose mense reeds finaal veroordeel en gestraf is. Deur net na die sondige gebrokenheid in die wêreld om ons te kyk, kan 'n blinde met 'n stok voel dat die koninkryk van God nog nie ten volle eskatologies vervul is nie. Daarom kan ook hierdie standpunt nie aanvaar word nie.

3.4. Eksistensialistiese eskatologie.

Volgens Heyns het die bekende Bultmann en sy geesverwante, beweer dat die Bybelskrywers, veral Johannes, ontmitologiserend te werk gegaan het, toe hulle Jesus se eskatologiese uitsprake op skrif gestel het. Ons, die moderne Bybellesers sal nog verder moet ontmitologiseer. Hulle beweer, volgens Heyns, dat wanneer Jesus God se nabye koninkryk verkondig, Hy nie bedoel het dat die einde al gekom het, of ooit sal kom nie. Wat hier in die boodskap van Jesus, en in die res van die Skrif in tydskategorieë weergegee is, moet eerder in eksistensiële kategorieë omgesit en geïnterpreteer word. Die nabyheid van die heerskappy van God beteken 'n oproep tot 'n beslissing vir God. Elke uur *is* die laaste uur, waarin die beslissing hier en nou voltrek moet word. Die werklike eskatologiese heilsgebeure, is nie vir die toekoms bedoel nie, maar vir die hede. Dit moet hier en nou eksistensiel plaasvind en beleef word. Daar is dus nie nog 'n toekoms waarin sekere dramatiese ingrypinge van God, soos die wederkoms van Christus, of die opstanding uit die dode, of die katastrofale beëindiging van die kosmiese lewe, sal plaasvind nie. Almal wat hier en nou vir

---

¹¹²¹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 414.

God kies, is reeds in die einde. God is die enigste inhoud van hulle hoop of toekomsverwagting.¹¹²²

In hierdie standpunt lê die gevaar van subjektiewe individualisme en relativisme opgesluit. Die individu se siening, belewenis en ervaring word tot norm verhef en objektiviteit en konfessionele konsensus kom nie voldoende tot hulle reg nie.

3.5. Christomonistiese eskatologie:

Heyns beskou Karl Barth en sy volgelinge as die verteenwoordigers van hierdie model.¹¹²³ In 'n sekere sin sou A König ook hier tuishoort.¹¹²⁴ Volgens hierdie benadering gaan dit in die eskatologie nie in die eerste plek om die laaste *dinge* in die kosmos nie, maar om Jesus Christus, wat in dié verband die Eskatos genoem word. Die laaste dinge word egter nie uitgesluit of geïgnoreer nie. Jesus Christus word die bril waarmee daar na die laaste dinge gekyk word en Hy word die vertrekpunt vir hulle eskatologiese denke. In Jesus Christus *het* die mens alreeds opgestaan. Die mens moet eindig wees as hy wil deel kry aan die genade in Christus, wat onder andere beteken dat die dood beskou sal moet word as iets wat behoort tot God se goeie skepping. Eindigheid en sterflikheid is deel van God se bedoeling met die mens, en met die kosmos, maar *in Jesus Christus* het God sy doel met die ganse skepping reeds bereik. Die finale en volledige openbaring van die nuwe lewe in Christus, moet by sy wederkoms nog net in vervulling gaan.¹¹²⁵

'n Eskatologie sonder Jesus Christus is totaal ondenkbaar vir 'n Christen. Hy speel 'n uiters groot en belangrike rol in die eskatologie. Dit is egter beter om die eskatologie trinitaries te fundeer, om eensydige oorbeklemtoninge te probeer vermy. Die rol wat God, die Vader en God, die Heilige Gees speel, moet nie deur 'n Christomonistiese of Christosentriese eskatologie oorskadu word nie.

---

¹¹²² Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 414-415.

¹¹²³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 415.

¹¹²⁴ König A, *Jesus die Laaste*, 1980.

¹¹²⁵ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 415.

3.6. Heilshistoriese eskatologie:

Heyns wys daarop dat O Cullmann, en andere God se handeling beklemtoon as historiese handeling. Hierdie historiese handeling was ook heilshandeling, omdat God sy heilsplan in die geskiedenis uitgewerk het. In ooreenstemming hiermee werk hy met 'n liniêre tydsbegrip, wat bestaan uit 'n beginpunt, middelpunt en 'n eindpunt. Daar is 'n spanning tussen die “*alreeds*” en die “*nog nie*” en dit word die eskatologiese ruimte genoem. Dit beteken nie dat alles in die geskiedenis van die *alreeds*-kategorie meteens duidelik was en verstaan is nie. In die lig van latere gebeurtenisse word die vroeëre verstaan, en as geïnterpreteerde verkondiging, wys dit heen na die “*nog nie*”.¹¹²⁶

Alhoewel dit waar is dat God deur die verlossingsgeskiedenis verkondig dat daar 'n verlossingstoekoms op ons wag, moet daar gewaak word teen 'n soteriologiese redusering van die eskatologie. Die eskatologie gaan oor meer as net 'n geestelike verlossing. Daar is ook sprake van onder andere 'n herskepping, van 'n nuwe begin, 'n nuwe hemel en 'n nuwe aarde, maar ook van 'n veroordeling.

3.7. Horisontalisties-kosmiese eskatologie:

Hieronder verstaan Heyns 'n omvattende aanduiding van 'n groot verskeidenheid nuanseringe in die eskatologie, wat tog 'n duidelik herkenbare verwagting verteenwoordig. Dit vorm ook 'n sterk tendens in die Wêreldraad van Kerke, en by teoloë soos onder andere J Moltmann, H Cox, en G Gutierrez. Eerder as om 'n geheelbeeld van hierdie model van eskatologiese denke te probeer gee, lig Heyns enkele belangrike motiewe, wat in hulle toekomsverwagting 'n beslissende rol speel, uit en dit sal nou kortliks aan die orde moet kom.

Die koninkryk van God het alreeds gekom, en sal ook nog kom. Maar die werklikheid van sy huidige teenwoordigheid word so sterk beklemtoon, dat God

---

¹¹²⁶ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 415.

se ingrype in die toekoms prakties buite rekening gelaat word. Die selfde beswaar wat teen die gerealiseerde eskatologie ingebring is, geld ook vir hierdie standpunt. God se beloftes aangaande die toekoms en die vervulling daarvan, mag nooit buite rekening gelaat word nie, want dan verdwyn alle hoop ook. Die mens se aandeel in die realisering van die koninkryk van God word nie noodwendig teenoor of konkurrerend met God se aandeel voorgestel nie, maar baie sterk *naas* en selfs komplimenterend by God se aandeel, geaksentueer. Die gevaar wat hierin skuil is dat die mens aktivisties self die koninkryk van God eskatologies wil vervul en as't ware God se werk uit sy hande probeer neem. Die bestaande werklikheid is nie die finale en die ware werklikheid nie. Die mens moet die werklikheid tot die finale en die ware werklikheid maak. Hierteenoor waarsku Heyns dat die mens nie verantwoordelik kan wees vir die skepping van die nuwe hemel en die nuwe aarde nie. Dit is God se verantwoordelikheid. Die kosmiese, die sosiaal-maatskaplike en veral die politieke betekenis van die evangelie word in hierdie kringe buitengewoon sterk beklemtoon. Hierin sien Heyns die gevare wat ook geleë is in 'n gereduseerde soteriologie. Sosiaal, politieke en maatskaplike bevryding, neem die plek van verlossing uit die slawerny van sonde in. Die kosmiese betekenis van Christus word ook deur hulle sterk beklemtoon. Die selfde beswaar wat teenoor die Christomonistiese eskatologie ingebring is, geld volgens Heyns ook vir hierdie standpunt. Dit is beter om die kosmiese betekenis van God drie-enig sterk te beklemtoon, sonder om in universalisme te verval. Versoening en verandering, word deur verteenwoordigers van hierdie denkmodel, op so 'n wyse met mekaar verbind en inhoudelik só gevul dat verandering as sodanig, uiteindelik versoening word. Die sonde van onvergenoegdheid skuil hier onder die oppervlak. Mense wat net nooit tevrede kan wees met dit wat hulle het nie, en rusteloos altyd na verandering smag, sal enige verandering aansien as 'n verlossing. Selfs verandering ten slegte. Verandering ter wille van verandering is nie altyd gesonde verandering nie. Waarheidsmomente in die geestestrominge in die nie-christelike godsdienste, veral die Judaïsme, word deur hulle só waardeur dat dit enersyds lei tot sinkretistiese tendense, en andersyds tot 'n bevraagtekening van die eksklusivisme van die heil wat deur die Christendom verkondig word. Die sinkretisme en universalisme wat sodoende verkry word, loën die waarheid dat Jesus Christus ons enigste

Verlosser en Saligmaker is, soos ons reeds gesien het in die rol wat Jesus Christus speel in die verlossing van die mens in die realisering van die koninkryk van God. Verder word ook 'n eindhistoriese visie op 'n eskatologie, waarin God die nuwe hemel en die nuwe aarde deur 'n eindoordeel herskeppend bewerkstellig, deur hulle ingeruil vir 'n eskatologie *in* die tyd. Ook in hierdie stelling is die invloed en gevare van die gerealiseerde eskatologie duidelik sigbaar.¹¹²⁷

In aansluiting by bogenoemde horisontalisties-kosmiese eskatologie, kan daar ook nog verder onderskei word tussen moderne historiese progressivisme, moderne sekulêre apokalisme, asook transendentiaal eskatologiesversoenende transformasie. Aangesien elkeen 'n eie unieke beklemtoning het, gaan ons individueel aan hierdie standpunte vervolgens aandag gee.

3.8. Moderne historiese progressivisme:

In hierdie eskatologiese model, leef die verwagting dat die moderne mens met die vooruitgang op tegnologiese en wetenskaplike gebied, die eindtyd van die toekoms in die hede moet intrek. Optimisties oor die vermoëns en prestasies van die mens, word gedink dat die mens sekularisties verantwoordelik is vir die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, omdat God uit die sentrum uitgeskuif word en vervang word met 'n antropoteïsme. Die verwagting is dat dit bewerkstellig kan word deur globalisering en grootskaalse vredesinisiatiewe en militêre ontwapenings.¹¹²⁸

Hierdie model staan volgens Moltmann teenoor wat hy die konserwatistiese sindroom noem, wat die eindtyd solank as moontlik probeer uitstel. Hierdie mense het, soos Moltmann dit sien, 'n negatiewe antropologie. Hulle glo dat die mens van nature boos is, daarom is 'n magtige regering nodig om die boosheid te bekamp. Godsdienstigheid en 'n vrees vir God se straf, asook 'n patriargale gesinstruktuur word gebruik om hierdie absolute gesag in die samelewing te probeer handhaaf. Dit het in die geskiedenis aanleiding gegee tot

---

¹¹²⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 416.

¹¹²⁸ Sien Bauckham R, *aw*, 1999, 273-277, waarin die eskatologie van Moltmann bespreek word.

opstandigheid, soos byvoorbeeld met die Franse Revolusie. Die konserwatiste het geglo dat die rebelle die bese verteenwoordig en dat die stryd tussen die regeerders en die rebelle gelyk is aan Armageddon.¹¹²⁹

3.9. Moderne sekulêre apokalisme:

Hierdie eskatologiese model vertoon ooreenkomste met die moderne historiese progressivisme. Dit is ook 'n sekularistiese model. Die verskil is egter daarin geleë dat die mens die koninkryk van God moet laat kom, nie deur wetenskap en tegniek nie, maar deur 'n apokaliptiese, kosmiese katastrofe. Moltmann noem dit apokaliptiese terrorisme, wat aanleiding gee tot massamoorde en massaselfmoorde ter wille van 'n suiwerder toekoms.¹¹³⁰

3.10. Transendentiaal Eskatologies versoenende Transformasie:

Teenoor die boonste twee modelle, kies Moltmann eerder vir 'n transendentiaal eskatologies versoenende transformasiemodel. Hy besef dat die mens nie deur wetenskap en tegniek die koninkryk kan laat kom nie, en hy is bang vir die apokaliptiese katastrofe waardeur die vorige model die einde wil nader trek. Daarom kies hy vir 'n transendentiaal eskatologies versoenende transformasie. Daarmee bedoel hy dat die eindtyd nader getrek kan word wanneer God se versoeningswerk in Jesus Christus deur die gelowige mense gebruik word om transformasie in die samelewing te bewerkstellig, sodat daar wêreldwye politieke vrede kan wees, gebaseer op 'n demokratiese konstitusie wat menseregte verseker en die ekonomiese ongelykhede wat daar tans bestaan uit die weg geruim kan word, sodat die armoede en werkloosheid in die ontwikkelende en onderontwikkelde lande, uitgeskakel kan word. Aan die ander kant ook, sodat globale ekologiese bewaringsmaatreëls kan verseker, dat planeet aarde bevry kan word van besoedeling en vernietiging. Dan het die koninkryk van God gekom, en dan het die duisendjarige vredesryk aangebreek, en kan die Jode ook deel word van God se koninkryk. Dan het die sabbatstyd aangebreek, wat rus inhou vir God en sy skepping.¹¹³¹

---

¹¹²⁹ Bauckham R, *aw*, 1999, 268-273.

¹¹³⁰ Bauckham R, *aw*, 1999, 118-120.

¹¹³¹ Bauckham R, *aw*, 1999, 277-284.

Ons sou dus kon sê dat hy aansluiting vind by die post-millennialiste en dat hy 'n universalistiese eskatologie het. Die horisontale aspekte speel ten koste van die vertikale verhouding tussen God en mens, 'n oorheersende rol in sy denke.

Die beswaar teen hierdie drie horisontalistiese modelle, is juis daarin geleë dat die mens se rol en aandeel in die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, ten koste van God se rol en aandeel, oorbeklemtoon word. Verder ook is Heyns se beswaar teen die soteriologiese verskraling in hierdie bevrydingsteologie ook geldig. Dit gaan nie meer om 'n verlossing van die sonde nie, maar om 'n bevryding vir die sosiaal onderdrukte en verontregte. Daarteen sal gewaak moet word. 'n Model waarin God sy regmatige posisie inneem in die vervulling van sy beloftes en die mens 'n antwoordende en reagerende rol speel waarin beide aktivisme en pasifisme uitgesluit word, en die regmatige soteriologiese aksente gelê word, sal dus eerder gevind moet word.

Dit is wat Heyns inderdaad probeer doen het in sy beskrywing van die eskatologie, wat ons gaan inkleur in terme van die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God. Dit word gedoen aan die hand van wat genoem kan word: die transendent subjektiewe eskatologiese vervulling van die koninkryk van God.

3.11. Transendent Subjektiewe Eskatologiese Vervulling van die Koninkryk van God

Dit bring ons dan uiteindelik by 'n nadere beskrywing van Heyns se siening in verband met die eskatologie, en in besonder sy beskouing rakende die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God.

Heyns, anders as Pannenberg wat ook die realisering van die koninkryk van God in 'n groot mate beperk tot 'n Goddelike handeling, ken wel ook aan die mens 'n rol toe in die realisering van die koninkryk van God, maar wanneer dit kom by die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, word die mens se immanente aandeel geminimaliseer, terwyl God se transendente aandeel

gemaksimaliseer word. Daarteenoor minimaliseer Moltmann God se aandeel in die realisering en eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, ten koste van die mens se aandeel.

Toe ons die toekomstige karakter van die koninkryk onder oë gehad het, het dit duidelik geword dat Heyns die eskatologiese toekoms van die koninkryk van God as 'n daad van God beskou. God sorg self vir die vervulling van sy eskatologiese beloftes. Ongeag die menslike reaksie daarop. Soos Hy dit bestem het, sal dit gebeur. Die gelowige mens wat in gehoorsaamheid homself onderwerp aan God se Koningsheerskappy, deel in die vervulling van die positiewe beloftes oor vergifnis, redding, verlossing en die ewige lewe. Terwyl die ongelowige mens wat in ongehoorsaamheid volhardend vir God verwerp, in God se negatiewe beloftes oor veroordeling en straf, deel.

Vervolgens gaan die klem verskuif word na die inhoud van die laaste hoofstuk in Heyns se *Dogmatiek* om in fyner besonderhede te kan stilstaan by die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God. Heyns hanteer die onderwerp, net soos Berkouwer¹¹³² en andere, deur dit in twee “afdelings” te behandel, naamlik individuele- en universele eskatologie. Individuele eskatologie verwys na die eskatologiese belewenis van elke individu, wanneer hy sy laaste asem hier op aarde uitblaas en sterf. Terwyl universele eskatologie na die kosmiese en allesomvattende eskatologiese belewenis van die skepping verwys, wat met die wederkoms van Jesus Christus sal saamval.

4. Individuele eskatologie:

Soos met talle ander onderskeidings wat Heyns identifiseer, tref hy ook die onderskeid tussen die individuele en universele eskatologie, en dui hy aan dat die twee aangeleenthede nie van mekaar geskei kan word nie. Daar is vir Heyns alreeds sommige gebeurtenisse wat die individu tydens sy sterwe ervaar, wat hom die eindtyd laat beleef. Dit wat die gelowige aan die einde van sy lewe ondervind, noem Heyns 'n deurgang tot die finale en

---

¹¹³² Berkouwer GC, *De Wederkomst van Christus I*, 1961, asook Deel II, 1963.

wêreldomspannende gebeurtenisse aan die einde. Vir die ongelowiges daarenteen, sien Heyns 'n dubbele horison: die einde van hulle eie aardse lewe en die begin van die smarte van die verderf, maar daarna, aan die einde van die tyd, saam met al die ongelowiges, die volle smarte van die ewige verderf.¹¹³³

Tussen die individuele en universele eskatologie, is daar volgens sommige geleerdes 'n tussentoestand wat deur die dood van die individu ingelei word. Daarom gaan daar vervolgens gefokus word op die lewe, die dood en die tussentoestand.

4.1. Die lewe:

Vir Heyns is nadenke oor die dood onlosmaaklik verbind aan nadenke oor die lewe. Volgens Heyns kan die begrip “lewe” vanuit 'n dubbele perspektief belig word. Die eerste en meer *fisiese* perspektief behels die bestaan van die mens. Hierdie bestaan is nog nie noodwendig “lewe” nie, dit open die moontlikheid om Jesus Christus se genadige verlossingswerk te kan ervaar.¹¹³⁴

Volgens Heyns se beskouing is dit net die tweede aspek, naamlik die *godsdienstige of religieus-etiese* aspek van die begrip lewe, wat die Bybel *lewe* noem. Hierdie lewe, is vir Heyns 'n lewe in gemeenskap met God, wat die mens oorspronklik gehad het, maar as gevolg van die sonde, verloor het. Hierdie lewe word aan die mens gegee wanneer hy die verlossingswerk van Jesus Christus, deur die werking van die Heilige Gees, deur middel van geloof aanneem. Die ewige lewe beskou Heyns as 'n voortsetting en geleidelike verdieping van hierdie lewe in gemeenskap met God. Die kontinuïteit tussen hierdie en die toekomstige dinge, is, volgens Heyns, nie geleë in iets wat elke mens van nature in homself besit nie, maar wat God aan die mens skenk deur sy genade, barmhartigheid en liefde, in Jesus Christus.¹¹³⁵

Die klem wat Heyns hier op die genade van God plaas, moet waardeer word. Die wedergeboorte is immers 'n Goddelike wonderwerk wat die gelowige uit

---

¹¹³³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 393-394.

¹¹³⁴ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 394.

¹¹³⁵ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 394-395.

genade ontvang het. Dit is selfs 'n groter wonderwerk as die geboorte, omdat die geboorte slegs 'n geboorte tot 'n bestaan is, en die wedergeboorte 'n geboorte tot ware lewe, ja, ewige lewe is. Net soos wat 'n baba niks kan doen om sy geboorte te verdien nie, net so kan die mens ook niks doen om die wedergeboorte te verdien nie. Alles is dus genade!

4.2. Die dood:

Heyns tref ten opsigte van die dood 'n soortgelyke tweeledige onderskeiding, hy noem dit 'n geestelike- en 'n liggaamlike dood. Hy beskou die geestelike dood as die teenoorgestelde van die ware lewe in gemeenskap met God. Slegs die Heilige Gees kan die mens, uit hierdie toestand van die geestelike dood, opwek tot ware lewe. Daarnaas onderskei Heyns ook 'n *ewige dood*. Diegene wat *nie* deur die Gees opgewek word nie, kry later, by die opstanding, ook nog deel aan die *ewige dood*, in die hel. Na Heyns se oordeel word in die hel die dood in al sy verskriklikheid geopenbaar, want in die hel is die mens ewig van die gemeenskap van God uitgesluit, en word die ongelowige en ongehoorsame mens, saam met die bose, blywende voorwerpe van God se toorn en verwerping.¹¹³⁶

Die *fisiese dood* beskou Heyns as die liggaamlike dood. Die *fisiese dood* is die gevolg van die sonde en daarom moet alle mense as gevolg van die sonde sterwe. As daar dus nie sonde was nie, was daar ook nie dood nie.¹¹³⁷ Oor die uitsonderings in verband met Elia (2 Konings 2:11) en Henog (Hebreërs 11:5), maak Heyns nie hier melding nie, waarskynlik omdat hulle uitsonderings is. Daar word in beide gevalle gesê dat hulle nie gesterf het nie.

Vir Heyns is die dood iets waarmee die mens bedreig word; dit is geen vriend nie, maar vyand; dit bring nie lig nie, maar werp 'n duister skaduwee; veroorsaak nie vreugde nie, maar smarte.¹¹³⁸

---

¹¹³⁶ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 395.

¹¹³⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 395.

¹¹³⁸ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 396.

Volgens Heyns behels die dood nie 'n beëindiging van alle menslike bestaan of voortbestaan nie. God het die mens in die lewe geroep, en Hy hou hom in die lewe solank dit Hom behaag. Na Heyns se mening kan die mag van die dood nie die bestaan van die mens beëindig nie. Net God alleen kan dit doen.¹¹³⁹

Heyns verduidelik ongelukkig nie op grond waarvan hy hierdie stelling maak nie. Tog is dit in sekere omstandighede 'n gewaagde stelling. Indien 'n mens wreedaardig vermoor sou word, en dit waar sou wees dat God alleen die mens se bestaan kon beëindig en God die mens in die lewe hou solank dit Hom behaag, dan sou ons moes konkludeer dat God verantwoordelik gehou kan word vir die sonde wat byvoorbeeld deur 'n moordenaar gepleeg word. Dit wil voorkom asof Heyns, sonder dat dit dalk sy bedoeling is, hier ook 'n bietjie meegevoer is met sy argumentasie en dus nie al die gevolge van hierdie stelling deeglik besef het nie.

Aangesien die mens in totaliteit in sonde geval het, tref die dood (fisies sowel as geestelik), die totale mens. Volgens Heyns bring die dood ook nie 'n tydelike onderbreking in die bestaanskontinuiteit van die mens – wat dan weer in 'n herskeppingsdaad van Christus by sy wederkoms voortgesit sal moet word nie. Die dood beskou hy ook nie as 'n uitwissing van die menslike bewussyn nie. Heyns is van mening dat die dood as 'n transformasieproses van die een dimensionele bestaanswyse na die ander verstaan moet word, eerder as om die dood te sien as 'n disintegrasieproses van die mens, of dan 'n disintegrasieproses van 'n deel van die mens, naamlik sy liggaam.¹¹⁴⁰

Met hierdie verandering van bestaanswyse bedoel Heyns nie dat net 'n sekere deel van die mens, byvoorbeeld die siel, verander word nie. Hy handhaaf die eenheid tussen liggaam en siel.¹¹⁴¹

---

¹¹³⁹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 396.

¹¹⁴⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 396.

¹¹⁴¹ Vergelyk Bouwer JJ, *Die Tussentoestand volgens die Sinoptiese Evangelies*, 1961, 42 skryf dat hierdie mensbeskouing 'n skolastiese mensbeskouing is en dat dit nie ooreenstem met die Bybelse mensbeskouing wat die mens altyd as 'n eenheid beskou nie.

Die mens is volgens Heyns nie 'n deelbare wese nie, maar sy *lewe* kan wel van 'n bepaalde bestaanswyse losgemaak word om op 'n ander wyse van bestaan voortgesit te word.¹¹⁴²

Alhoewel Heyns hard probeer om die eenheid tussen siel en liggaam te handhaaf, wil dit tog voorkom asof hy nie anders kan as om hulle van mekaar te skei nie. Hy probeer enersyds die onderskeiding afmaak as 'n Grieks-filosofiese onderskeiding, wat nie Bybelse gronde het nie, maar in dieselfde asem onderskei hy self tussen die siel en liggaam wat “elkeen op sy eie aard” die dood deurmaak. Hy praat ook van “die-siel-in-verband-met-die-grondelemente-van-hierdie-liggaam”, waaronder hy die “lewenskern” verstaan.¹¹⁴³

Uit die inligting vervat in *The new international Dictionary of New Testament Theology*¹¹⁴⁴, word dit baie duidelik dat die Bybel nie in enkelvoudige terme praat van die verhouding tussen die liggaam en die siel nie. Soms word daarna as 'n eenheid verwys, wat nie geskei kan word nie, en ander kere word daarna verwys asof dit twee afsonderlike dele van menswees is, wat wel geskei kan word. Dit het ook te doen met die feit dat die woorde wat vir siel gebruik word, verskeie vertalingsmoontlikhede het. Ek dink dat die ingewikkeldheid van hierdie aangeleentheid gesien moet word as die oorsaak van hierdie vermeende inkonsekwentheid. Wat egter belangrik is, is die feit dat 'n verheerlikte liggaam noodsaaklik in die hiernamaals is.¹¹⁴⁵

Volgens Heyns kan die mens doodgaan, omdat hy nog nie onsterflik is nie. Dit beteken dat die mens nog aan die verganklikheid onderhewig is en nie vir ewig hierdie bepaalde bestaanswyse of gestalte kan behou nie. Heyns sien in die feit dat die mens stof is, die *moontlikheid* van die dood, nie die *noodsaaklikheid* nie. Die noodsaaklikheid ontstaan eers as gevolg van die sonde. Heyns spekuleer dat daar in elk geval op die een of ander wyse 'n bestaansverandering sou plaasgevind het, as die mens nie in sonde geval het nie. Die *status integritatis* is nog nie die *status gloriae* nie. Heyns redeneer dat hierdie toestand van

---

¹¹⁴² Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 396-397.

¹¹⁴³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 397.

¹¹⁴⁴ Vergelyk Brown C, *aw*, 1986, 676-689.

¹¹⁴⁵ Vergelyk Barret CK, *aw*, 378-380.

heerlikheid langs die normale weg van 'n natuurlike, deur God bepaalde ontwikkeling voltrek sou word, indien daar geen sonde was nie.¹¹⁴⁶

Heyns vat sy gedagtes hieroor saam deur te sê dat die ongelowige wat geestelik dood is, en ook die fisiese dood sterwe, op die laaste dag ook die ewige of die tweede dood binne gaan (Openbaring 20:14). Hy sien die dood van die ongelowige as die finale betaling van die sonde (Matteus 25:46), maar volgens Heyns word die gelowige daarenteen, uit die geestelike dood reeds tydens sy aardse lewe opgewek (Romeine 6:4; Kolossense 3:1; Efesiërs 2:5), sterwe daarna wel die fisiese dood, maar is bevry van die ewige dood (Openbaring 2:11). Vir die gelowige is die dood dus nie meer betaling van die sonde nie, maar die afsterf van die sonde, en daarom 'n deurgang tot die volheid van die ewige lewe (Johannes 3:36).¹¹⁴⁷

4.3. Die tussentoestand:

Dit laat ons vervolgens met die tydsduur tussen die individuele en die universele eskatologie, of die sogenaamde tussentoestand. Heyns beskou die tussentoestand nie as 'n leë, inhoudlose of bewustelose tyd nie, omdat dit gevul is met die bestaan van die mens, na sy afsterwe in sy huidige bestaanswyse, totdat die opstanding die ewige bestaanswyse inlei. Heyns meen egter dat ons nie weet of hierdie tyd deur die afgestorwenes as 'n lang tyd belewe word, en of dit vir hulle subjektiewe ervaring, prakties saamval met die wederkoms en die opstanding nie. Heyns interpreteer die *Sjeool*, of die doderyk, as die staat van die dood, waarin die afgestorwenes na hulle dood en vóór hulle opstanding, verkeer (1 Samuel 2:6; Jesaja 7:11; Psalm 16:10). Volgens Heyns weet ons nie wat die inhoud of aard van hierdie tussentoestand is nie, omdat die Skrif dit nie openbaar nie, maar vir hom is dit wel duidelik dat die lot van die gelowiges en ongelowiges verskil. Die gelowige se gemeenskap met God word nie beëindig of onderbreek nie, maar word ook in die doderyk – en wel in die “voorportaal” van die hemel (“paradys” noem Jesus dit – aldus Heyns) – voortgesit. Die sondestryd en versoekings is dan, soos Heyns dit interpreteer, verby, maar dit

---

¹¹⁴⁶ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 397-398.

¹¹⁴⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 398.

sal, soos Heyns dit verstaan, net voorlopig wees, terwyl die verwagting op die volle verwerkliking van God se beloftes, die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, nog steeds sal bestaan. Die ongelowige daarenteen se verhouding tot God bly na Heyns se mening, in die tussentoestand voortbestaan. Volgens Heyns het hy in hierdie lewe reeds die toorn en oordeel van God oor hom gehad en sal dit daarom ook daar beleef. In die “voorportaal” van die hel sit hy sy bestaan voort in dit wat Heyns die “brandende oond” (Matteus 13:42) en die “diepste duisternis” (Matteus 22:13) noem. Heyns verwys ook na Markus 9:48: “waar die wurms nie dood gaan nie en die vuur nie geblus word nie” In analogie met die hemelse saligheid wat volgens Heyns eers ten volle na die opstanding deur die gelowiges beleef sal word, redeneer hy dat ook die ongelowiges die volheid van die hel se verskrikking eers dan sal beleef. Na Heyns se oordeel sal die subjektiewe beleving van die hemelse heerlikheid van gelowige tot gelowige verskil, en so sal ook die ervaring van die helse smarte van ongelowige tot ongelowige verskil.¹¹⁴⁸

Hierdie “voorportaal” – gedagte word deur Berkouwer uitgedruk in die term “voorlopigheid”, wat hy selfs by Calvyn aantref. Hy skryf dat ‘n mens Calvyn se beskouing van die tussentoestand kan saamvat met die woorde: “*Beatitudo èn expectatio!*”¹¹⁴⁹

Is daar werklik Skrifgetuïenis wat die bestaan van so ‘n “voorportaal” bewys? Die Skrifverwysing na die “gelowiges onder die altaar” in Openbaring 6:9-11, is nie heeltemal genoegsaam of oortuigend om ‘n hemelse “voorportaal” te regverdig nie. Dit kan eerder daarop dui dat die martelare hulleself opgeoffer het.¹¹⁵⁰ Boonop is die Skrifgetuïenis in verband met die “Sjeool” ook karig en vaag en kan daar selfs ‘n “ontwikkeling” in die verskillende teksverwysings aangetoon word. Eenstemmigheid of konsensus oor die betekenis en aard van die Sjeool onder Ou Testamentici bestaan ook nog nie. Daar is egter ook nie sprake van ‘n “voorportaal” gedagte nie, maar eerder ‘n permanente toestand.

¹¹⁴⁸ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 399.

¹¹⁴⁹ Sien Berkouwer GC, *aw*, 1961, 57-58.

¹¹⁵⁰ Vergelyk Mounce RH, *aw*, 1977, 157-158, wat die mening huldig dat die martelare onder die altaar is, omdat hulle hulleself vir die evangelie opgeoffer het, en nie omdat hulle in ‘n voorlopige “voorportaal” verkeer nie. Sien ook Pohl A, *aw*, 1986, 202-203.

Volgens Harris, Archer en Waltke, behoort “Sjeool” meestal met graf vertaal te word, met ander woorde, die plek waar afgestorwe lyke begrawe word. Dit dui dus eerder ‘n fisiese plek aan, as ‘n voorlopige bestaanstoestand in die tussentyd.¹¹⁵¹ Dit is verder ook te betwyfel of Jesus onder “paradys” die “voorportaal” van die hemel verstaan het.¹¹⁵²

In die lig hiervan twyfel ek of Heyns se standpunt in hierdie verband gebaseer is op deeglike eksegeese van die Heilige Skrif. Dit wil eerder voorkom asof hy die gedagte met die teksverwysings by ander geleerdes, waaronder Berkouwer, maar net oorgeneem het.

Heyns erken egter ook, in teenstelling met die voorportaalgedagte hierbo, dat die Skrif nie 'n volledige beskrywing van die hemel en die hel gee nie. Die Skrif verwys met verskillende beelde daarna, waaruit egter weinig afgelei kan word. Elke nadere bepaling van hemel of hel – behalwe dat dit 'n toestand en 'n plek aandui, en dus 'n tyd-ruimtelike bestaan veronderstel – sou, aldus Heyns, loutere spekulاسie wees.¹¹⁵³ Daarom word dit as jammer beskou dat hierdie insig nie vir Heyns verhoed het om oor die “voorportaal” te spekuleer nie.

Onder hierdie spekulاسies wat vermy moet word, noem Heyns onder andere die vaevuur (*purgatorium*), aparte verblyfplekke vir kinders wat ongedoop gesterf het (*limbus infantium*) of vir die gelowige vadere van die Ou Testament (*limbus patrum*), soos veral gedurende die Middeleeue verdedig is. Dit is alles volgens Heyns, onskriftuurlik.¹¹⁵⁴

Wat die tussentoestand aanbetref is die gevaar net te groot om die leemtes in ons kennis met spekulاسie aan te vul. Hieroor sal ons dus nie anders kan as om te sê: Ons weet nie presies wat die tussentoestand alles behels nie. Dit is nog nie volledig geopenbaar nie. Wat ons wel weet is dat daar nie na die liggaamlike dood enige kans op bekering is nie. Die geleentheid wat ons dus

---

¹¹⁵¹ Vergelyk Harris, RL, Archer GL jr, & Waltke BK, *Theological Wordbook of the Old Testament*, Volume 2, 1980, 892-893.

¹¹⁵² Vergelyk Brown C, (ed), *aw*, 1986, 760-764.

¹¹⁵³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 399-400.

¹¹⁵⁴ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 400. Vergelyk Dijk K, *aw*, 272-273.

hier en nou het, waarin God nog met ons geduldig is, moet ons dus ten volle benut.

Ons vermoed ook in die lig van 2 Petrus 3:8 dat daar in die dimensie na die liggaamlike dood nie dieselfde tydsbeleving bestaan nie, want een dag is vir die Here soos 'n duisend jaar en 'n duisend jaar soos een dag. Daarom bestaan die moontlikheid dus wel dat die individu se eskatologiese beleving prakties kan saamval met die universele eskatologiese beleving, maar ook hierdie teorie, is blote spekulاسie.

5. Universele Eskatologie:

Die voleinding omvat die ganse kosmiese werklikheid.¹¹⁵⁵ Daarom redeneer Heyns dat die universele toekomsverwagting 'n leerstuk is wat maklik deurspek kan word met produkte van die menslike fantasie en elemente van onsuiverheid en onwaarheid.¹¹⁵⁶ Hy beskou die chiliasme as 'n voorbeeld hiervan.¹¹⁵⁷ Heyns waarsku ook hier dat die relatief skrale gegewens in die Skrif noulettend gehoorsaam sal moet word. Ons mag nie op die een of ander wyse spekulatief aan die beskikbare gegewens aanvul nie.¹¹⁵⁸

Tog praat Heyns van 'n "voorportaal" vir die hemel en hel, waarvoor daar nie voldoende beskikbare gegewens is nie. Dit bevestig die vermoede dat hierdie gevaar waarteen Heyns hier waarsku, só groot is, dat 'n mens amper "onbewustelik" in hierdie slaggat kan trap, in 'n proses om sin te maak uit die karige gegewens wat ons wel het. Miskien sou dit nie té grootmoedig wees, om maar net meermale te erken dat ons nie die antwoorde op ál die vrae ken nie.¹¹⁵⁹

---

¹¹⁵⁵ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 400.

¹¹⁵⁶ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 400.

¹¹⁵⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 400. Sien ook 417-418, asook Heyns JA, *Die Chiliasme of die Duisendjarige Ryk*, 1963.

¹¹⁵⁸ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 400.

¹¹⁵⁹ Vergelyk in dié verband Bouwer JJ, *aw*, 1969, wat in sy gevolgtrekking tot die slotsom kom dat bewyse vir die bestaan van 'n "tussentoestand" nie in die Sinoptiese Evangelies gevind kan word nie.

Vervolgens behandel Heyns die universele eskatologie aan die hand van die volgende temas: die tekens van die tye, die Antichris, die wederkoms, die opstanding, die oordeelsdag, en laastens, die nuwe aarde.¹¹⁶⁰

5.1. Tekens van die tye:

Ten spyte van die feit dat Jesus die wederkoms beskryf het as 'n onverwagse gebeurtenis, wat vergelyk kan word met 'n dief in die nag (Matteus 24:36-44),¹¹⁶¹ beskou Heyns die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God nie as 'n onaangekondigde gebeure, wat onverwags die aarde oorval nie. Talle gebeurtenisse vind plaas in 'n lang aanloop na die einde, maar terselfdertyd word die naderende einde ook daardeur aangekondig en die gelowiges word daardeur tot waaksaamheid opgeroep.¹¹⁶²

Heyns kry in die Skrif die volgende gebeurtenisse wat hy as tekens van die tye beskou: valse profete sal opstaan en baie mense in die naam van Christus mislei (Matteus 24:11; Markus 13:6, 21), terwyl minagting van die wet en ongeregtigheid sal toeneem, en die liefde by baie sal verkoel (2 Timoteus 3:3). Tog sal die evangelie aan al die nasies uitgedra word (Markus 13:10) en die Heilige Gees sal deur die gelowiges getuig (Matteus 13:11), en alleen dié wat tot die einde toe volhard, sal gered word (Markus 13:13). Oorloë sal gevoer word en gerugte van oorloë versprei word; gelowiges sal gehaat en vervolgd word, en hulle geloof versaak; of baie van dié wat hulle geloof behou, sal die uiterlike skyn van die godsdiens vertoon, maar die ware krag daarvan sal ontbreek (2 Timoteus 3:5). Mense sal mekaar verraai (Matteus 24:6, 10, 12), want hulle sal liefhebbers van hulleself wees, hulle sal geldgieriges, grootpratere, trotsaards, en lasteraars wees (2 Timoteus 3:2). Ook gesinsverhoudinge sal versteur word (Markus 13:12). Aardbewings sal voorkom (Matteus 24:7), die sterre sal van die hemel val en die kragte wat in die hemele is, sal geskud word (Markus 13:25). Ook sal hongersnood en peste voorkom (Matteus 24:7).¹¹⁶³

---

¹¹⁶⁰ Dit is interessant om op te merk dat Dijk K, *aw*, 277-289 presies dieselfde indeling gevolg het.

¹¹⁶¹ Vergelyk Gundry RH, *aw*, 491-495.

¹¹⁶² Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 400-401.

¹¹⁶³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 401.

Hieruit maak Heyns die volgende gevolgtrekkings: Die eerste is dat die tekens 'n heenwysende funksie het. Dit wys heen na die naderende eskatologiese vervulling van die koninkryk van God. Tweedens dui die tekens op 'n chaotisering van die geordende kosmiese en menslike lewe. Op toenemende ongeloof, voortgaande en uitbreidende verwerping van Christus as Middelaar, en 'n ekstensiewe en intensiewe vermeerdering van die sonde. Op alle moontlike maniere word die koms van die koninkryk teengestaan. Só gesien, beskou Heyns die tekens ook dus as die openbaringsgestaltes van die ontplooiende ryk van die Bose.¹¹⁶⁴

Volgens Heyns se verstaan van die tekens van die tye, gaan dit ook nie net om die spektakulêre gebeurtenisse wat die normale verloop van die geskiedenis onderbreek en waarvoor alle aanwysbare oorsake volledig ontbreek nie. Heyns beskou dit as 'n teken van ongeloof en 'n verkeerde verstaan van die boodskap van die tekens (vergelyk Markus 8:12). Die tekens is reeds teenwoordig en dit roep die mens op om “wakker” te word met die oog op die eindgebeure.¹¹⁶⁵

Vir Heyns is die doel van die tekens van die tyd om die tyd self, tot teken te maak. Dit impliseer vir hom twee dinge: allereers dat die tekens nie na die eindtyd, iewers in die toekomst, verskuif mag word nie¹¹⁶⁶ en tweedens dat die tekens wat in die Bybel beskrywe word, nie noodwendig ten alle tye presies dieselfde sal wees nie, dit kan in elke besondere tydsomstandigheid as't ware sy eie tekens of manifestasiegestaltes oproep. Vir Heyns is die *boodskap* van die tekens dus belangriker as die *gestalte* daarvan, en die kerk moet hierdie tekens identifiseer en die mensdom oproep tot bekering en waaksaamheid.¹¹⁶⁷

Heyns wil deur hierdie interpretasie die toekomst onlosmaaklik met die hede verbind. Vir Heyns is die hede met sy geskiedenis nie leeg en inhoudloos nie, ook nie net 'n noodsaaklike voorspel tot, of skakel in, die onontwykbare ketting van oorsaaklikhede nie, nog minder net onsamehangende toevallighede nie,

---

¹¹⁶⁴ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 401.

¹¹⁶⁵ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 401-402.

¹¹⁶⁶ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 402.

¹¹⁶⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 402.

maar eerder gebeurtenisse waarin daar bekende, maar voortdurend ook nuwe tekens verskyn, wat vir hom daarop dui dat die einde nie ver is nie.¹¹⁶⁸

Vir Heyns is die boodskap van die tekens dat elkeen wat dit sien moet weet dat die tekens die naderende einde aankondig, soos wat die bottende vyeboom die naderende somer aankondig (Lukas 21:30). Wanneer hulle dit sien, moet hulle nie passief en onverskillig wees nie, maar aktief en hoopvol. Die mens wat dit sien moet sy roeping hier en nou in die sondige gebroke wêreld met verantwoordelikheid aanvaar (Galasiërs 6:9). Dit behoort na Heyns se mening te lei tot 'n lewe van volharding en geloof, getuienis en oorwinning (Matteus 24:13; Markus 13:9). 'n Lewe waarin die nood van die wêreld rondom hom raakgesien word, en in die naam van Christus voedsel gegee word aan die hongerige, water aan die dorstige, kleding aan die naakte, asook reg en geregtigheid aan die verdrukke (Matteus 25:35 en volgende verse) en die uitvoering van die sendingopdrag. Vir Heyns maak dit eskatologiese prediking met 'n radikale Christosentriese toespitsing ten alle tye, volledig onontbeerlik.¹¹⁶⁹

Heyns waarsku teen die futiele oefening om die tekens van die tye te misbruik om die einde van die tyd te probeer bereken. Alle berekeninge van die wederkoms is onmoontlik en ongewens. Tekens wil eerder bewyse wees van God se genade en sy geduld.¹¹⁷⁰

Heyns spreek hier glad nie die probleem aan dat die tweede Persoon in die Goddelike Drie-eenheid (God die Seun) nie weet wanneer die wederkoms is nie, terwyl slegs die eerste Persoon (God die Vader) oor hierdie kennis beskik (Markus 13:32, Matteus 24:36). Die implikasies wat hierdie feit vir die Triniteitsleer inhou, word ook glad nie hier deur Heyns hanteer nie. Berkouwer wys daarop dat die kommentare hierdie aangeleentheid met “veel

---

¹¹⁶⁸ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 402-403.

¹¹⁶⁹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 403.

¹¹⁷⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 403.

voorzichtigheid en soberheid” hanteer, en self noem hy dit “een diep misterie”.¹¹⁷¹

Het Heyns hierdie probleem met opset vermy en doelbewus nie hierdie uiters moeilike vraag aan die orde gestel nie? Waarskynlik wou hy daardeur te vermy, poog om spekulاسie oor ‘n moontlike antwoord uit te skakel, of dalk het hy nie oor hierdie probleem nagedink nie. Die antwoord op hierdie vraag, sal soos vele ander, waarskynlik eers na die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, verskaf kan word.

Ten slotte spreek Heyns 'n enkele woord oor die posisie van Israel, wat vir iemand soos Moltmann, moontlik onder invloed van Bloch, Rosenzweig, Scholem, Benjamin, Taubes en Löwith, wie se werke hy geraadpleeg het oor die Messiaanse denke in die Jodedom, na aan die hart lê.¹¹⁷²

Heyns vestig ons aandag daarop dat verskillende Skrifuitsprake (onder andere Romeine 9-11) en veral ook Paulus se uitdruklike woorde: “so sal die hele Israel gered word” (Romeine 11:26) aanleiding gegee het tot die gedagte dat die uiteindelijke terugkeer van die ontroue verbondsvolk na die eens beloofde land en 'n massale bekering van Israel, as 'n belangrike teken van die tyd gesien moet word.¹¹⁷³

Anders as wat Moltmann voorsien, wys Heyns daarop dat ons nêrens die indruk uit die Skrif kry, dat daar 'n Israelitiese *volksbekering* sal plaasvind nie.¹¹⁷⁴ Paulus se woorde in Romeine 11:26 wat handel oor die redding van die *hele* Israel, sien dus nie, volgens Heyns, op die hele empiriese volk Israel nie. Hy sien dit as die volheid van Israel wat deur God uitverkies is en tot geloof in Jesus Christus gekom het. Heyns beskou die Bybelse profesieë oor die nuwe Israel in ‘n soteriologiese lig. Daarom sien hy in die merkwaardige dinge wat in

---

¹¹⁷¹ Berkouwer GC, *aw*, 1963, 33-34. Vergelyk ook Dijk K, *aw*, 283, wat soos Heyns ook nie hierdie probleem aanspreek nie, maar wel ook verwys na die tydstip van die wederkoms as ‘n Goddelike misterie.

¹¹⁷² Moltmann J, *aw*, 1995, 47-64.

¹¹⁷³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 403.

¹¹⁷⁴ Vergelyk Bauckham, *aw*, 1999, 149-154.

die moderne Israel plaasvind, nie as tekens van 'n geestelike herstel van die volk Israel nie, en dus ook nie as die vervulling van die Bybelse profesieë nie.¹¹⁷⁵

In die lig van dit wat reeds gesê is oor Heyns se koninkryksbeskouing is hierdie opmerkings merkwaardig. Enersyds het Heyns onder invloed van sy wysbegeerte 'n ontologiese, universeel kosmiese koninkryksbeskouing, waarby stof, plant, mens, dier en engele ingesluit word, omdat Heyns gehoorsaamheidsgestaltes oral aantref, en andersyds besef Heyns ook dat toegang tot die koninkryk van God soteriologies eksklusivisties is, soos wat sy siening van Israel se posisie hier tereg bevestig.

Na my mening sou hierdie inkonsekwentheid uitgeskakel kon word deur hierdie waardevolle dogmatologiese onderskeidings in die Koninkryksleer, wat in hierdie proefskrif geïdentifiseer is, konsekwent te handhaaf en filosofiese spekulasies te vermy.

Met die draai van die millennium was daar weer opnuut 'n belangstelling in die eskatologie en die wederkoms. In die "Vorbemerkung" van sy boek oor die eskatologie¹¹⁷⁶, skryf Gerhard Sauter dat daar met die koms van die jaar 2000 baie belangstelling in die eskatologie is, veral in die lig van katastrofes en natuurrampe wat deur baie as "tekens van die tye" beskou word. Die onlangse groot verwoestende aardbewings in China, Haïti, Turkye, Taiwan, en Indonesië, met die daarop volgende verwoestende vloedgolwe, het hierdie siening nog verder versterk.

Daar was boonop in 'n koerant¹¹⁷⁷ die volgende berig uit Kampala: "Two children died after they were forced by their parents to fast for four days in anticipation of Jesus Christ's return on January 1, 2000. Seven children have been hospitalised in critical condition, in the Ugandan district of Mukono, 40km east of the capital Kampala, after having been forced

---

¹¹⁷⁵ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 404-405.

¹¹⁷⁶ Sauter G, *Einführung in die Eschatologie*, 1995, X-XIV.

¹¹⁷⁷ *Star*, Children die in forced fast for Jesus, 4/1/2000, 1.

to fast by their parents. The born-again Christians and their families were fasting in preparation for the return of Jesus and the end of the world.”

Al hierdie en ander tragiese gebeure vind plaas as gevolg van een of ander berekening van die tydstop van die wederkoms aan die hand van die tekens van die tye of berekening van getalle en tydperke in die apokaliptiese boeke. Al hierdie berekening is uiters ongewens en kan in sommige gevalle, soos hierdie een in Mukono, lewensgevaarlik wees. Oor die tydstop van die wederkoms sal dus ook nog later meer gesê moet word, maar eers moet die koms van die antichris, as een van die tekens van die tye, onder die soeklig geplaas word.

Heyns beskou die antichris as een van die belangrikste tekens van die tye.¹¹⁷⁸ Hy beskou die antichris eerstens as iemand wat persoonlike aspekte vertoon, maar tweedens ook as iemand wat magsaspekte vertoon. Daarom verstaan Heyns die antichris as 'n gepersonifieerde mag. As antichris is dit vir Heyns duidelik dat dit hier gaan om alles wat *teen* Christus is, maar wat ook in die *plek* van Christus wil kom.¹¹⁷⁹

Heyns sien die antichris, ook as 'n antichristelike mag wat teenwoordig is in denkstrukture, sosiaal-maatskaplike en veral ook politieke strukture en institute. Die Antichris gebruik ook mense in en deur wie hy optree. Die antichris is die hoogste en felste eksponent van die vyandskap teen God en Christus. Heyns redeneer ook dat die antichris die leuen en die gees van die leuen is wat konkrete gestalte kry in die leuenaar en in die leuenagtige, en geleidelik in intensiteit en ekstensiteit toeneem en veld wen. Net soos al die ander tekens, is dit nie 'n teken wat ons bloot futuristies moet verstaan nie, want die leuen is alreeds werkend teenwoordig. Volgens Heyns het die antichris sy eie ryk gestig wat hy so uitbrei en ontwikkel dat alleen sy gemerkte en herkenbare aanhangers (Openbaring 13:16) sal kan koop en verkoop. Daaronder verstaan Heyns dat gelowiges nie in staat sal kan wees om 'n “normale” lewe te lei nie.

---

¹¹⁷⁸ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 405.

¹¹⁷⁹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 405-406.

Vir die Christus-gemerktes, soos Heyns hulle noem, sal dit namate die einde nader kom, net moeiliker en moeiliker word.¹¹⁸⁰

In die wêreld wat homself vergoddelik, en gevolglik geen grense en geen lewe respekteer nie, sien Heyns die Antichris, maar die Koning sal die antichris se magteloosheid nog openbaar. Die gemeente daarenteen, word volgens Heyns se interpretasie opgeroep tot die stryd ter wille van die waarheid en om hulle teen alle wetteloosheid te verset. Almal wat so in woord en daad uit die Waarheid lewe, bevestig na Heyns se oordeel, die oorwinning oor die antichris en werk mee aan die toekoms waar geen chaos nie, maar die orde en harmonie van die koninkryk sal heers.¹¹⁸¹

Vervolgens val die soeklig op die wederkoms van ons Here, Jesus Christus.

5.2. Die wederkoms van Christus:

Die feit dat Christus weer kom, beteken nie volgens Heyns dat Jesus nou afwesig is en weer aan die einde van die tyd aanwesig sal wees nie. Die bewys hiervoor kry Heyns in Matteus 28:20. Volgens Heyns beleef die gemeente Jesus se teenwoordigheid as 'n reële werklikheid: Hy woon in hulle harte (Efesiërs 3:17), spreek deur sy Woord tot hulle, en word sakramenteel een met hulle, maar Hy laat hulle ook verlangend uitsien na sy wederkoms.¹¹⁸²

Dit is interessant om op te merk dat Heyns ook Christus se teenwoordigheid op 'n totaal ander wyse raaksien. Volgens Heyns is Jesus ook teenwoordig in onder andere die dorstige, hongerige, naakte, arme, blinde en eensame (Matteus 25:25 en volgende verse). Heyns wys daarop dat Jesus deur hulle 'n appèl op die liefde en die barmhartigheid van sy gemeente maak.¹¹⁸³

Die wederkoms van Jesus Christus beteken *nie* vir Heyns die begin van gemeenskap met Christus nie. Hy sien dit as 'n verandering van die *modus* van

---

¹¹⁸⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 406.

¹¹⁸¹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 406.

¹¹⁸² Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 407.

¹¹⁸³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 407.

gemeenskap.¹¹⁸⁴ In Christus se nuwe aanwesigheid en die daaruit voortvloeiende nuwe gemeenskap tussen Hom en sy gemeente, sien Heyns eerstens 'n verduideliking van die gebeurtenisse in die verlede. Sodoende word die toekomsverwagting 'n hoopvolle werklikheid, waarin die sonde en sy verwoestende werking sal verdwyn. Daar sal ook 'n nuwe skepping te voorskyn tree, waardeur die volheid van God se oorspronklike bedoeling en bestemming met die skepping, uiteindelik bereik sal word.¹¹⁸⁵

Die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God vind, volgens Heyns, dan ook plaas. God se beloftes word vervul. Die ware identiteit van die gelowiges en ongelowiges, die lig en die duisternis, sal dan geopenbaar word.¹¹⁸⁶

Heyns sien nie die wederkoms van Christus as 'n simboliese aanduiding van die koms van die koninkryk nie, aangesien die koninkryk reeds teenwoordig is en toenemend gerealiseer word. Die wederkoms is vir Heyns eerder 'n heilsfeit wat Christus persoonlik raak. Heyns verwag 'n sigbare verskyning op die wolke (Openbaring 1:7), in 'n verheerlikte liggaam. Die "wederkoms van Christus" en die "koms van die koninkryk" is dus nie identiese of sinonieme begrippe wat na presies dieselfde saak of geleentheid verwys nie. Die wederkoms sal ten spyte van al die voorafgaande waarskuwende tekens van die tye, volgens Heyns se interpretasie, nogtans skielik wees, so skielik soos 'n dief in die nag (Matteus 24:43).¹¹⁸⁷

Heyns kry in talle Skrifgedeeltes die boodskap dat Christus kom en dat dit *spoedig* sal gebeur. Hy lys Johannes 14:3; Markus 13:26, 8:38; Matteus 24:30; Handeling 1:11; 2 Korintiërs 5:10; 1 Tessalonisense 5:2; Openbaring 3:3; 1 Petrus 4:7; en ook Filippense 4:5. Heyns wys egter ook daarop, in teenstelling hiermee, dat talle tekste aangehaal kan word, wat die indruk kan wek dat Jesus

---

¹¹⁸⁴ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 407.

¹¹⁸⁵ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 408.

¹¹⁸⁶ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 408.

¹¹⁸⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 408.

talm om te kom, soos byvoorbeeld onder andere Lukas 12:45 en Matteus 25:5.¹¹⁸⁸

Heyns vermoed nie dat die kerk van die Nuwe Testament 'n krisis of teleurstelling beleef het ten opsigte van die wederkoms van Christus nie, al is dit die beskouing van talle Nuwe Testamentiese wetenskaplikes.¹¹⁸⁹

Heyns sien geen vertraging of 'n misrekening met die tyd van die wederkoms, of 'n uitbly van die vervulling van God se beloftes nie. Volgens Heyns is Christus naby – voor die deur – en tog vertoef Hy nog. Heyns vind die rede daarvoor juis in die feit dat Jesus sy gemeente in gespanne verwagting oproep tot heiligheid en 'n godvrugtige lewenswandel. Heyns sien nie in die uitbly van sy wederkoms – in die lig van die “naby-tekste” – 'n bewys van Jesus se ontrouheid nie. Volgens Heyns se interpretasie is dit die wyse waarop God sy Raadsplan op aarde verwerklik. Daardeur word die ruimte vir sy gemeente geskep om sinvol op aarde besig te kan wees, om die geskiedenis te vul met die verkondiging van die evangelie (Matteus 28:19; Handeling 1:8; 1 Korintiërs 9:16; Romeine 1:14). Verder ook om as kerk al meer en meer kerk te word, gerig op die wêreld, sodat die kerk, soos Heyns dit sien, aan die wêreld 'n voorspel van die naderende toekoms kan gee.¹¹⁹⁰

Simplisties sou ons kon redeneer dat die tydstip van die wederkoms onbekend is. Selfs Jesus het aangedui dat nie Hy, of die engele weet wanneer die wederkoms gaan plaasvind nie, net die Vader weet.¹¹⁹¹ Dit is ongelukkig nie heeltemal so eenvoudig nie. Al is die tydstip van die wederkoms onbekend en vir die mens onberekenbaar, is daar steeds verskeie vrae in dié verband wat ons aandag vereis, soos byvoorbeeld: Is die dag en die uur van die wederkoms 'n gepredestineerde, vaste dag en uur, wat slegs deur God in sy soewereiniteit en in sy raadsplan bepaal is, of is die dag en die uur van die wederkoms afhanklik van sekere voorafbepaalde gebeure? Anders gestel, sal die

---

¹¹⁸⁸ Vergelyk Ridderbos H, *aw*, 1985, 373, wat dit een van die moeilikste probleme waarvoor die Nuwe Testament ons stel, noem en wat, volgens sy mening, beskeidenheid behoort te kweek.

¹¹⁸⁹ Ridderbos H, *aw*, 1985, 373-383.

¹¹⁹⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 406-407.

¹¹⁹¹ Vergelyk Matteus 24:36, asook Markus 13:32.

wederkoms op 'n sekere dag, datum en tyd plaasvind omdat God vooraf besluit het dat dit op daardie vasgestelde dag en datum gaan plaasvind, of sal die wederkoms plaasvind wanneer die tyd daarvoor ryp geword het, met ander woorde, wanneer alles in plek geval het wat God in plek wou hê vir die groot oordeelsdag? Ons sou dus ook kon vra of die tydstip van die wederkoms onbeweeglik vasgestel is op 'n spesifieke dag en uur, en of die tydstip van die wederkoms eerder soepel en beweeglik is en dit dus temporeel vorentoe en agtertoe geskuif kan word, na gelang van omstandighede?

Dit gaan dus hier ook oor die vraag of die mens in staat is om 'n invloed uit te oefen op die tydstip van die wederkoms. Kan die mens deur sy gehoorsaamheid en sendingywer die tydstip van die wederkoms verhaas? Kan die mens deur sy ongehoorsaamheid en gebrek aan sendingywer die tydstip van die wederkoms vertraag of uitstel, of die tydstip van die wederkoms, selfs *ad infinitum*, uitskakel? Is die tydstip van die wederkoms, slegs in God se hand? Besluit Hy daarvoor, ongeag die menslike reaksie, samewerking, of selfs teenkanting?

Sover vasgestel kon word, spreek Heyns nie hierdie vraag direk aan nie. Daar is wel in Heyns se geskifte enkele indirekte verwysings na hierdie spesifieke vraag. In *Lewende Christendom* het Heyns geskryf dat die mens wat in gehoorsaamheid antwoordend 'n medearbeider van God op aarde is, iemand is wat weet dat sy gehoorsaamheid grense het. Dié mens ken sy grense en is bewus van die beperktheid van sy bydrae, maar hy verheug hom in die wete dat sy gehoorsaamheid 'n sinvolle bydrae is tot die komende toekoms. Meer nog: sy gehoorsaamheid – saam met dié van alle ander – bespoedig die koms van God – wat egter die keersy is van Sy genadige koms na ons, aangesien Sy koms ons Christelike gehoorsame lewe steeds vooruit is.¹¹⁹²

Daar is reeds vermeld dat Heyns met die koms van God nie noodwendig na die wederkoms verwys nie, maar indien dit wel die geval is, sou dit beteken dat die datum van die wederkoms volgens Heyns bespoedig sou kon word deur die

---

¹¹⁹² Heyns JA, *Lewende Christendom*, 1972, 102.

gehoorsaamheid van die burgers van die koninkryk. Ongelukkig is dit nie duidelik en ondubbelsinnig die wederkoms waaroor Heyns daar geskryf het nie. Dit kan ook verwys na die koms van die koninkryk, of die realisering van die koninkryk van God, en nie noodwendig die eskatologiese vervulling van die koninkryk, wat met die wederkoms gepaard gaan nie. Daarom kan ons nie hieruit 'n finale antwoord oor Heyns se standpunt in dié verband formuleer nie.

Heyns beklemtoon in die etiese dimensie van die koninkryk van God, dat beide die menslike beslissings, sowel as die Goddelike beslissings en handeling belangrik is in die volvoering van God se plan in die geskiedenis. Hierdie menslike beslissings en handeling kan met die Goddelike beslissings en handeling saamval, maar kan ook haaks daarop staan.¹¹⁹³

Dit is egter nie 'n direkte verwysing na die tydstip van die wederkoms nie, alhoewel die wederkoms van Jesus Christus 'n belangrike komponent, in die volvoering van God se plan in die geskiedenis is. Hierdie gegewens alleen beantwoord dus nog nie die vraag of die mens 'n invloed kan hê op die tydstip van die wederkoms, en of dit 'n tydstip is wat slegs in die raad van God bestem is en deur Hom bepaal word nie.

Uit die gelykenis van die mosterdsaad en die suurdeeg, lei Heyns af dat die koninkryk sy finale bestemming bereik en uiteindelik 'n wêreldomvattende grootheid word en dat hierdie proses, gedryf word deur 'n voortstuwende, mistieke dinamiek.¹¹⁹⁴

Indien dit waar sou wees dat die proses “gedryf” word deur 'n voortstuwende, mistieke dinamiek, dan bly dit steeds 'n ope vraag wie of wat vir hierdie “drywing” verantwoordelik is. Is dit God wat deur die voorsienigheid en die wetmatigheid wat in die skepping ingebou is, daarvoor indirek verantwoordelik is, of is Hy dalk op 'n ander wyse, direk daarvoor verantwoordelik? Is dit die mens se sendingywer en koninkryksywer wat daarvoor verantwoordelik is, of is

---

¹¹⁹³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 279.

¹¹⁹⁴ Sien Heyns JA, *Die Nuwe Testament en die koninkryk*, 1994, 37.

dit God en mens wat in hulle dinamies ineenvervlegte verhouding medeverantwoordelik is vir die tydstip van die wederkoms?

Heyns beklemtoon egter wel dat die *feit* van die wederkoms seker is, terwyl die *tydstip* van die wederkoms, onseker is. Die tydstip van die wederkoms is slegs bekend aan God die Vader. Niemand anders weet wanneer dit gaan plaasvind nie, nie eers die engele nie en selfs ook nie eers die Seun van God nie. Hierdie feit, gee volgens Heyns, vir Jesus aanleiding om sy dissipels op te roep tot waaksaamheid en gereedheid. Dit doen Jesus deur onder andere die gelykenis van die tien meisies, en die talente wat uitgedeel word, te vertel.¹¹⁹⁵

Die veelvuldige versekering dat die wederkoms of die tyd naby is en dat die Regter voor die deur staan (Matteus 25:13, Markus 13:32 en 35, Filippense 4:5, Jakobus 5:8-9, Romeine 13:12 en Openbaring 1:3), waarna hierbo verwys is, is volgens Heyns, nie bedoel om enige inligting te verskaf waarmee ons die tydstip van die wederkoms kan bereken nie. Dit wil ook nie paniekerigheid veroorsaak nie. In die lig van hierdie feit, word die gelowiges dringend tot waaksaamheid opgeroep. Die uitbly van die wederkoms na die hemelvaart van Christus, interpreteer Heyns dus nie as 'n vertraging van die vervulling van God se beloftes nie. Hy bring dit, soos reeds aangetoon is, in verband met God se lankmoedigheid.¹¹⁹⁶

Die tekste waarna Heyns hier verwys om te bewys dat daar teksuitsprake is wat bevestig dat die wederkoms naby is, handel nie almal oor die nabyheid van die wederkoms nie. Matteus 25:13 en Markus 13:32 en 35 handel oor die onsekerheid van die tydstip van die wederkoms en nie die nabyheid daarvan nie¹¹⁹⁷. Daarmee wil ons nie beweer dat Heyns se standpunt hier verkeerd is nie. Daar is wel teksverse wat handel oor die nabyheid van die wederkoms, soos die ander teksverse wat Heyns ook hier gebruik het. Wat egter belangrik is, is dat versigtigheid en noukeurigheid met teksverwysings noodsaaklik is.

---

¹¹⁹⁵ Vergelyk Heyns JA, *Die Nuwe Testament en die koninkryk*, 1994, 59-60.

¹¹⁹⁶ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 392.

¹¹⁹⁷ Vergelyk Gundry, RH, *aw*, 502, asook Anderson H, *aw*, 1981, 301-302.

Verder beklemtoon Heyns ook dat ons inligting oor die eskatologie beperk word deur die goddelike openbaring in die Heilige Skrif. Daarom waarsku hy teen spekulatiewe fantasieë waardeur die mens vroe probeer beantwoord, wat nie in die Skrif beantwoord word nie.¹¹⁹⁸

Daarom moet die “tekens van die tyd” ook nie aangewend word om die tydstip van die wederkoms te bereken nie, aangesien geen enkele berekening van die tydstip van die wederkoms moontlik of gewens is nie. Heyns beskou die tekens as bewyse van God se genade en barmhartigheid. Daardeur moet die volk van God hulleself voorberei vir die ontmoeting met Hom. Daarom moet die kerk bly wees as hulle die tekens sien, omdat dit hoop gee vir mense wat uitsien na die wederkoms. Volgens Heyns moet die kerk daarom die boodskap van die tekens ywerig oordra aan almal.¹¹⁹⁹

Dit is egter net een kant van die saak. Daar is ook die ander kant, en dit is die feit dat die tekens vir die ongelowiges soos tugmaatreëls funksioneer, wat hulle oproep tot bekering.

Wanneer Heyns die antichris as een van die belangrikste tekens van die tyd aan die orde stel, verwys hy na die eerste Johannesbrief, waar die antichris uitdruklik met die laaste uur verbind word, en omdat daar al in Johannes se tyd baie antichriste na vore getree het, het Johannes sy tyd as die laaste uur verstaan.¹²⁰⁰

Heyns verbind tereg nie hierdie “laaste uur” aan die dag en die uur, die tydstip, van die wederkoms nie. Heyns beskou nie hierdie “Nah-erwartung” as ‘n misrekening van die tydstip van die wederkoms nie.¹²⁰¹

Uit hierdie gegewens sou afgelei kon word dat Heyns in hierdie verwysings na sy teologie, nie die vraag beantwoord of die tydstip van die wederkoms deur God voorafbestem is vir ‘n bepaalde tydstip in die geskiedenis en of dit deur

---

¹¹⁹⁸ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 392-393.

¹¹⁹⁹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 403.

¹²⁰⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 405.

¹²⁰¹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 406.

bepaalde omstandighede bepaal word en die tyd daarvoor eers “ryp” moet word nie, maar in sy behandeling van die gelykenis van die saaiër skryf Heyns egter wel dat die saad van die evangelie van die Heilige Gees 'n brandende passie ontvang, om in die harte van mense die vlam van gloeiende entoesiasme aan te steek en die boodskap van God se koninkryk uit te dra tot die uiterste eindes van die wêreld. Die Godsryk noem Heyns 'n regiment van burgers, op mars na die voleinding. Die Godsryk is vir Heyns soos 'n gemeenskap van saaiers wat die evangelie van die koninkryk dwarsoor die hele wêreld sal saai, sodat al die nasies die getuienis kan hoor. Eers dan, sal die einde kom (Matteus 24:14).¹²⁰²

Hieruit kan afgelei word dat die koms van die einde afhanklik is van, of bepaal word deur, die saad wat eers oor die hele wêreld gesaai moet word. Die mens, wat as medewerker van God, gehoorsaam antwoord, besef dat sy antwoord beperk of begrens word deur sy eie kreatiwiteit, sondigheid, en vermoë. Die bose magte en ongehoorsame mense kan, volgens Heyns, wel ook die koms van die koninkryk verhinder.¹²⁰³

Dit wil dus voorkom asof Heyns van mening is dat die tydstop van die wederkoms wel deur God bepaal is en slegs aan Hom bekend is, maar dat dit afhang van bepaalde omstandighede, soos byvoorbeeld die feit dat die volle getal uitverkorenes eers die evangelie moet hoor en tot bekering moet kom. God het dus die dag en die uur van die wederkoms, volgens Heyns, nie losgemaak van die mens se verantwoordelikheid nie, want die mens kan die eskatologiese vervulling van die koninkryk, wat met die wederkoms saamval, verhaas of bespoedig deur gehoorsaamheid aan die opdragte van God, wat die opdrag om die evangelie aan al die nasies te verkondig, insluit.

Alhoewel God dus die dag en die uur van die wederkoms nie *losgemaak* het van die menslike verantwoordelikheid nie, het Hy ook nie die dag en die uur van die wederkoms *afhanklik gemaak* van die menslike verantwoordelikheid nie.

---

¹²⁰² Heyns JA, *Die Nuwe Testament en die koninkryk*, 1994, 16.

¹²⁰³ Heyns JA, *Die Nuwe Testament en die koninkryk*, 1994, 16.

Wat verder ook belangrik is, is dat Heyns geen poging aanwend om die dag en die uur van die wederkoms te probeer voorspel nie. Inteendeel, Heyns raai tereg enige poging daartoe ten sterkste af.

Dit laat ons dan vervolgens met die vraag: Waarom het die wederkoms nog nie plaasgevind nie? Waarom is die “naby”-uitsprake, wat ons temporeel en nie ruimtelik moet verstaan nie, in die Skrif so volop, terwyl die wederkoms na meer as twee duisend jaar, steeds nie plaasgevind het nie? Vir ons gevoel is twee duisend jaar ver, en nie naby nie!

Ons lees in 2 Petrus 3:8-10:

“Een ding moet julle egter nie vergeet nie, geliefdes: vir die Here is een dag soos duisend jaar en duisend jaar soos een dag. Die Here stel nie die vervulling van sy belofte uit nie, al dink party mense so. Nee, Hy is geduldig met julle, omdat Hy nie wil hê dat iemand verlore gaan nie: Hy wil hê dat almal hulle moet bekeer, maar die dag van die Here sal so onverwags soos ’n dief kom.”¹²⁰⁴

Heyns bring dus tereg die tydstip van die wederkoms in verband met God se lankmoedigheid, soos ons hierbo aangetoon het. Die feit dat die wederkoms nog nie plaasgevind het nie, is nie ’n aanduiding dat God se beloftes verbreek is, of kan word nie, maar eerder dat God geduldig is.

God stel dus in sy geduldige genade genoeg tyd beskikbaar vir die optimale realisering van sy koninkryk, sodat die koninkryk van God op die regte tydstip eskatologies vervul kan word.

Dit laat ons met die vraag: Wat moet ons onder die “regte” tydstip verstaan? Is dit ’n gepredestineerde, vasgestelde tydstip, of is dit ’n beweegbare, soepel tydstip, wat temporeel vorentoe en agtertoe beweeg?

Dit wil voorkom asof God in die lig van hierdie Skrifgedeelte geduldig wag met die wederkoms totdat “almal” tot bekering gekom het. Al sal die wederkoms op

---

¹²⁰⁴ Vergelyk Kelly JND, *A Commentary on the Epistles of Peter and Jude*, 1981, 361-366.

‘n onbekende, onverwagse en verrassende tyd plaasvind, wil dit tog voorkom asof hier sprake is van ‘n tyd wat “ryp” geword het.

Die tyd sal “ryp” wees, wanneer almal tot bekering gekom het. Nadat dit gesê is, moet daar ook gevra word wie die “almal” is wat tot bekering moet kom, sodat die tyd “ryp” kan wees en die wederkoms kan plaasvind? Die “almal” waarna hier verwys word, kan niemand anders as die uitverkorenes wees nie. In Openbaring 17:14 word verwys na die wat geroep en uitverkies en getrou is, wat saam met die Lam, Jesus Christus, deel in sy oorwinning oor die duiwel en die anti-ryk in die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God.¹²⁰⁵

In 2 Petrus 3:11-12 lees ons in die 1933 Afrikaanse vertaling daarenteen: “Terwyl al hierdie dinge dan vergaan, hoedanig moet julle nie wees in heilige wandel en godsvrug nie? — julle wat die koms van die dag van God verwag en verhaas, waardeur die hemele deur vuur sal vergaan en die elemente sal brand en versmelt.”¹²⁰⁶

Die 1983 vertaling lui soos volg: “Aangesien al hierdie dinge so aan hulle einde gaan kom, moet julle des te meer vroom en aan God toegewy lewe. Leef in verwagting dat die dag van God kom en beywer julle daarvoor, die dag waarop die hemel in vlamme sal vergaan en die hemelliggame sal brand en wegsmeelt.”¹²⁰⁷

Indien die sogenaamde Ou Vertaling aanvaar word, wil dit met die eerste oogopslag blyk asof die mens inderdaad in staat is om die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God te kan verhaas of bespoedig. Die Griekse woord wat daar met “verhaas” vertaal word, is: *σπεύδοντας*, wat vertaal kan word met: vinnig doen, of verhaas, of bespoedig, of om jou vir iets te beywer.¹²⁰⁸

---

¹²⁰⁵ Vergelyk Mounce RH, *aw*, 1984, 317-318.

¹²⁰⁶ *Die Bybel*, Bybelgenootskap van Suid-Afrika, (Eerste uitgawe 1933), sesde Suid-Afrikaanse druk, 1991.

¹²⁰⁷ *Die Bybel*: Nuwe Vertaling, Bybelgenootskap van Suid-Afrika, 1983.

¹²⁰⁸ Louw JP & Naida EA, *aw*, Volume 2, 225.

In die eerste volume van hulle Grieks-Engelse woordeboek, skryf Louw en Nida dat 2 Petrus 3:12 vertaal kan word met: “making the day of God come soon, or hurrying up the day of God”. Dit is hierdie vertalingsmoontlikheid wat in die 1933 vertaling verkies is. Louw & Nida wys egter ook daarop dat daar ‘n ander betekenismoontlikheid bestaan, en dit is: “doing your best to cause...”¹²⁰⁹ Die Nuwe Vertaling het hierdie tweede moontlikheid gekies.

Barclay kies die eerste moontlikheid, maar in sy verklaring wil dit voorkom asof hy eerder die realisering van die koninkryk van God in gedagte het, as die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, alhoewel hy nie hierdie onderskeid hier tref nie.¹²¹⁰ Uit die konteks van hierdie perikoop is dit daarenteen duidelik dat Petrus die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God in gedagte het, omdat hy praat van die huidige hemel en aarde wat moet vergaan om plek te maak vir die nuwe hemel en aarde.

Kelly kies ook vir die eerste moontlikheid, alhoewel hy erken dat die tweede moontlikheid ook linguisties korrek sou kon wees. In die motivering vir sy keuse wys hy daarop dat die akusatief meer gereeld gebruik word vir “in beweging bring”, “aanmoedig”, of “verhaas”.¹²¹¹

Beide Barclay en Kelly skryf niks oor die logiese implikasie van hierdie vertaling nie. Indien die mens in staat kan wees om die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God te kan verhaas, moet die teendeel mos ook moontlik wees. Dan moet die mens mos ook in staat wees om die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God deur hulle sondige ongehoorsaamheid te kan vertraag of uitstel en dit selfs daardeur te kan afstel. Daarom sal ek ook eerder, soos die *Nuwe Vertaling*, kies vir die tweede vertalingsmoontlikheid.

In die laaste plek moet die woorde van 1 Timoteus 6:14-15 ook in ag geneem word: “Voer jou opdrag stiptelik en onberispelik uit tot op die dag dat ons Here Jesus Christus kom. Sy verskyning sal op die bestemde tyd plaasvind.

---

¹²⁰⁹ Louw JP & Nida EA, *aw*, Volume 1, 664.

¹²¹⁰ Barclay W, *Letters of James and Peter*, The daily Study Bible, 1973, 210-211.

¹²¹¹ Kelly JND, *A Commentary on the Epistles of Peter and Jude*, Thornapple Commentaries, 1982, 367.

Daarvoor sorg God, die goeie en enigste Heerser, die Koning van die konings en die Here van die heersers.”¹²¹²

Hieruit kan ons aflei dat die tydstip van die wederkoms deur God bestem is. Hy sal self sorg dat die wederkoms op die bestemde tyd plaasvind. Daarom is dit vir die ongehoorsame mens en die antichris met die anti-ryk onmoontlik om die wederkoms *ad infinitum* uit te stel of af te stel.

Betekén dit dat die wederkoms op die bestemde tyd sal plaasvind, ongeag dit wat die mens doen, al het “almal” dan nog nie tot bekering gekom nie, of moet ons eerder redeneer dat “almal” op die bestemde tyd tot bekering sal kom, en dan sal die wederkoms, ook op die bestemde tyd, plaasvind?

Ek dink dat laasgenoemde moontlikheid die mees waarskynlike is, aangesien die Bybel daarvoor duidelik is dat “almal” eers tot bekering moet kom, soos hierbo uitgewys is, voordat die einde sal aanbreek. God sal daarvoor sorg, want die koninkryk van God word soteriologies gerealiseer, en God speel in die soteriologie, en veral in die uitverkiesing en wedergeboorte, die deurslaggewende rol, al word die menslike verantwoordelikheid nie uitgesluit nie. Hierdie reagerende verantwoordelikheid van die mens kom veral duidelik na vore deur in Jesus Christus te glo en tot bekering te kom.

Is die tydstip ‘n gepredestineerde vasgestelde datum, wat onbeweeglik deur God vasgemaak is, of is dit ‘n soepel en beweeglike tydstip, wat deur God vorentoe en agtertoe geskuif kan word afhangende van omstandighede? Oor hierdie vrae kan daar slegs gespekuleer word. Net so min as wat enige mens weet presies wanneer die wederkoms gaan plaasvind, net so min sal enige mens op hierdie vraag ‘n antwoord kan gee, omdat die Bybel self nie daarvoor ‘n duidelike uitspraak lewer nie. Dit is dus nie, sover my kennis strek, aan ons geopenbaar nie.

---

¹²¹² Vergelyk Ridderbos H, *aw*, 1967, 164-165. Asook Jeremias J en Strobel A, *aw*, 1981, 46. Sien ook Dibelius M & Conzelmann H, *aw*, 1983, 89-90.

Wat ons egter wel weet, is dat ons hier en nou, elke oomblik van elke dag, gereed moet wees vir die wederkoms, en dat ons vol ywer en entoesiasme moet meewerk aan die realisering van die koninkryk van God, totdat ons Hemelse Vader op die bestemde tyd sal sorg vir die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God.

Daar is egter twee duidelike uiterstes waarteen ons hier sal moet waarsku: Wanneer die mens se verantwoordelikheid in die realisering en veral in die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God oorskakel word, kan die mens dalk as't ware God se verantwoordelikheid uit sy hande probeer neem en sêlf probeer om die nuwe hemel en die nuwe aarde te probeer skep met sy eie insig, tegnologiese vernuf en vaardigheid.

As die pendulum toegelaat word om na die ander uiterste te swaai, kan die mens sy verantwoordelikheid in die koninkryk van God totaal onderskakel, wat weer tot passiwiteit, laksheid, ongehoorsaamheid en die daarmee gepaardgaande gebrek aan sendingywer, -bestemmingsverwesenliking en -roepingsvervulling aanleiding kan gee.

Nie een van hierdie twee uiterstes is aanvaarbaar nie. Onder andere is volharding, waaksaamheid, geduld, hoop, gereedheid en gehoorsaamheid eerder begrippe wat die mens se ingesteldheid op die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God beskryf.

Vervolgens gaan die fokus verskuif word na die opstanding uit die dood, wat alreeds kortliks aangeraak is, toe die dood bespreek is.

5.3. Die Opstanding:

Heyns tref reeds in die Ou Testament, waar die lewe na die dood nie in duidelike prente geteken word nie, tekens van die Here se mag oor die dood aan (Jesaja 25:8, 26:19; Job 19:25; Daniël 12:2). Volgens Heyns is die prente wat in die Nuwe Testament geteken word, helderder en word die opstandingsgebeure 'n duideliker werklikheid as in die Ou Testament. Dit word

moontlik gemaak deur die opstanding van Jesus Christus. Heyns vestig ons aandag ook daarop dat Christus self die opstanding uit die dood as die boodskap van die Skrifte en as bewys van die krag van God, verkondig het (Johannes 5:25,28, 29; 11:25). In 1 Korintiërs 15 word Christus die eersteling uit die dode genoem (vers 20) en ons opstanding onlosmaaklik verbind aan Jesus se opstanding uit die dood. Heyns wys daarop dat indien ons die opstanding van Christus uit die dood sou ontken, die dood dan 'n onoorwinbare mag sou wees.¹²¹³

Heyns beweer dat ons nie in die Skrif voldoende inligting¹²¹⁴ oor die opstanding in die eindtyd kry nie. Hy identifiseer enkele “hooflyne” wat getrek kan word: Die Here self sal van die hemel neerdaal met 'n geroep (1 Tessalonisense 4:16), met die stem van 'n aartsengel en met geklank van die basuin van God; en die wat in Christus gesterf het, sal eerste opstaan (vergelyk Matteus 24:29 en volgende verse). Die woord “opstanding”, dui vir Heyns op 'n selfstandige aktiwiteit van diegene wat opstaan, maar eintlik moet dit, na sy oordeel, eerder passief verstaan word: die gelowiges – en ongelowiges – staan nie self op nie, maar *word* opgewek. Jesus self het uitdruklik gesê: “Want dit is die wil van my Vader: dat elkeen wat die Seun sien en in Hom glo, die ewige lewe sal hê; en Ek sal hom op die laaste dag uit die dood laat opstaan” (Johannes 6:40).¹²¹⁵

Heyns verreken dus nie die teksvers in Efesiërs 1:19-21 wanneer hy beweer dat Jesus Christus self opgestaan het nie. In Efesiërs 1:19-21 word bo enige twyfel gesê dat Jesus Christus deur die kragtige werking van die Heilige Gees uit die dood opgewek is.¹²¹⁶ Alleen vanuit 'n trinitariese perspektief sou dit moontlik wees om uit Efesiërs 1:19-21 af te lei dat Jesus Christus self uit die dood opgestaan het.

---

¹²¹³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 408-409.

¹²¹⁴ Heyns se woordkeuse is nie hier na wense nie. Om te sê dat die Skrif nie voldoende inligting bevat nie, is in stryd met die Nederlandse Geloofsbelydenis, Artikel 7. Daarvolgens bely ons tog die genoegsaamheid van die Heilige Skrif. Dit is inderdaad so dat die Bybel nie alles oor alles sê nie, maar ons kry tog genoegsame, voldoende inligting daarin. Dit is egter maar net 'n terloopse opmerking.

¹²¹⁵ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 409.

¹²¹⁶ Vergelyk Schlier H, *aw*, 84-87.

Vervolgens vestig Heyns ook die aandag op die kontinuïteit en diskontinuïteit van die opstandingsliggaam, waarvan Paulus in 1 Korintiërs 15 skryf. Wat dit egter presies behels, is volgens Heyns 'n misterie. Heyns is van mening dat Paulus geskryf het dat dit 'n natuurlike liggaam (*psuchikos soma*) is wat sterwe en 'n geestelike liggaam (*pneumatikos soma*) is, wat opstaan. Daarin sien Heyns die oorgang van 'n sterflike na 'n onsterflike liggaam, van 'n liggaam binne 'n bepaalde dimensionele bestaanswyse na 'n liggaam binne 'n ander dimensionele bestaanswyse. Onder die geestelike liggaam verstaan Heyns nie onliggaamlikheid of verfynde liggaamlikheid nie, maar 'n liggaamlike bestaan, volkome onder die beheer van en volledig bepaal en herskep deur die Heilige Gees, sodat dit geskik kan wees vir die verheerlikte bestaan wat op die mens wag. Daarom is die geestelike liggaam, soos Heyns dit sien, nie meer onderworpe aan allerlei beperkinge as gevolg van die sonde, soos byvoorbeeld: onder andere die verswakking wat met die ouderdom gepaard gaan, aftakeling, pyn, siekte en dood nie. Volgens Heyns se interpretasie is die verheerlikte liggaam of geestelike liggaam ook nie meer onderworpe aan allerlei beperkinge eie aan ons huidige tyd-ruimtelike kosmiese bestaan nie. Heyns wil duidelik sê dat dit nie net die gelowiges is wat opstaan nie, ook die ongelowiges word deur God opgewek. Hulle opstanding – met nuwe liggame – sal 'n opstanding tot die veroordeling wees, maar die gelowiges se opstanding sal 'n opstanding tot die lewe wees (Johannes 5:28, 29). Diegene wat by die wederkoms nog lewe, beweer Heyns, sal nie die dood of die tussentoestand deurmaak nie, maar onmiddellik in die opstandingstoestand, soos Heyns dit noem, oorgeplaas word – gereed vir die laaste oordeel (1 Korintiërs 15:51, 52; vergelyk 1 Tessalonisense 4:15).¹²¹⁷

Die gelowiges behoort volgens Heyns nou alreeds tekens op te rig van hierdie toekomsverwagting, deur onder andere teen versoekings, die sonde en die bose te stry, sodat elke oorwinning wat behaal word, beskou kan word as 'n teken van die nuwe opstandingsliggaam. Dit noem Heyns die antisiperende bevryding en verheerliking van die menslike liggaam.¹²¹⁸

---

¹²¹⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 409-410.

¹²¹⁸ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 410.

Na die opstanding volg die oordeelsdag, en daarom gaan die laaste oordeel vervolgens bespreek word.

5.4. Die laaste oordeel:

Die wederkoms van Christus staan vir Heyns onlosmaaklik in 'n oordeelsperspektief, omdat die eskatologiese onthulling en vervulling van die koninkryk van God nie anders bereik kan word nie. Heyns sien in God se oordeel, beide 'n heilsperspektief, sowel as 'n onheilsperspektief. Christus kom om as Regter oor mens en wêreld reg te spreek, sodat elkeen, sê Paulus, aldus Heyns, kan ontvang wat hy in die liggaam gedoen het, of dit goed is of kwaad (2 Korintiërs 5:10; 1 Korintiërs 3:8, 13; 1 Korintiërs 4:5; Galasiërs 6:7; Romeine 2:6; 1 Petrus 1:17). Die gelowiges is daarvan bewus, meen Heyns, dat die oordeel hulle ganse lewe behels. Daarom verwag hulle die genade van Hom wat vir hulle gekruisig is. Die komende Regter sal, volgens Heyns se oordeel, rekenskap van ons vra oor ons geloofsgehoorsaamheid, wat ons veronderstel is om *nou* te begryp as antwoord op sy skenkende genade. Daarom open God se oordeel vir die gelowiges 'n heilsperspektief en is dit nie 'n bron van kommer en verskrikking nie, maar veroorsaak dit eerder 'n vurige verlange en 'n innige bede om 'n spoedige koms. Volgens Heyns sal die maat waarmee Christus meet, dieselfde norm gebruik as wat Hy self neergelê het toe Hy nog op aarde was, naamlik dié van 'n persoonlike geloofsverhouding met Homself. Aangesien gelowiges nou alreeds aan hierdie norm op aarde kan voldoen, kan hulle geloofsekerheid hê, sonder vrees vir die oordeelsdag.¹²¹⁹

Heyns maak homself gelukkig nie skuldig aan universalisme, op grond van God se groot genade nie. God se triomferende geregtigheid, word soos Heyns dit sien, juis geopenbaar in die onheilsperspektief. Volgens Heyns sal die mens self rekenskap moet gee aan Hom wat gereed staan om te oordeel (1 Petrus 4:5), en sodoende laat God die mens self deelneem aan hierdie proses van onthulling en vervulling. Die onheil van die goddelike oordeel sal die ongelowiges tref, en hulle sal vir Heyns nooit ooit iets anders kan wees, as mense wat God se genade verwerp het, na liggaam en siel nie. Dit beteken nie

---

¹²¹⁹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 410-411.

vir Heyns dat hulle in die niet sal verdwyn nie, want dan het die genade die geregtigheid, na sy mening, verslind. Hulle sal in die hel, in die buitenste duisternis, êrens aan die rand van die skepping, God se verwerping vir ewig moet dra, en sy liefde vir ewig moet ontbeer omdat hulle Jesus Christus, die Verlosser van die wêreld, in ongeloof verwerp het. Daarom noem Heyns die hel die gevolg van God se respek vir ons menswees. Heyns wys daarop dat dit vir hom hoogs opvallend is dat daar feitlik in al die beelde wat vir die hel gebruik word, 'n bepaalde verband bestaan met bekende situasies of voorstellings op aarde, byvoorbeeld onder andere: vuur, duisternis, loon, gekners van die tande en pyn. Hy spekuleer ook oor die moontlikheid dat daar in die bewussynslewe 'n sekere terugkoppeling met ervaringsmomente gedurende die aardse lewe sou kon wees. Hoe dit ook al sy, vir die ongelowige is die onheilsperspektief 'n bron van uiterste verskrikking!¹²²⁰

Naas die slegte nuus wat God se oordeel vir die ongelowige inhou, is daar ook goeie nuus vir die gelowiges. Die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God gaan gepaard met die koms van 'n nuwe hemel en 'n nuwe aarde.

5.5. Die nuwe Aarde:

In hierdie paragraaf gaan dit vir Heyns oor die nuwe aarde wat te voorskyn sal tree as God sy gerig oor alles laat gaan het, as die hemele verbrand en die elemente in die vuur weggesmelt het (2 Petrus 3:12), as die son verduister het en die maan sy glans verloor het, as die sterre van die hemel geval het en die magte van die hemel gewankel het (Markus 13:24-25). Heyns beweer dat die nuwe aarde wat dan te voorskyn sal tree, die ou aarde sal wees wat deur God se gerig gereinig is van al die sonde en die gevolge van die sonde. Dit sal die aarde wees soos God dit oorspronklik bedoel het en soos dit in elk geval ook sou gewees het, as daar geen sonde was nie.¹²²¹ In kort kom dit neer op die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God.

---

¹²²⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 411-412.

¹²²¹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 412.

Heyns dink nie in terme van 'n katastrofale vernietiging en 'n volledige verdwyning van die ou aarde nie, want substansieel of wesenlik gaan niks, volgens hom, verlore nie. Heyns dink eerder in terme van uitsuiwering en reiniging deur 'n Goddelike oordeel, en daarmee bedoel Heyns 'n oordeel wat vertikaal van bo af kom en nie van onder af, evolusionêr, of selfs revolusionêr, kan opkom, soos daar in die bevrydingsteologieë beweer word nie. Die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, en veral die nuwe skepping, sien Heyns dus as God se werk, as God se verantwoordelikheid en as 'n Goddelike handeling. Al spekulêr Heyns oor die feit dat dit nie katastrofaal verstaan moet word nie, sê hy tog dat ons nie presies weet hóé dit sal gebeur en presies wat sal gebeur nie. Volgens Heyns se interpretasie gaan dit nie in die Skrif om 'n eksakte beskrywing van 'n ou wêreld wat ondergaan of 'n nuwe wêreld wat opstaan nie. Heyns identifiseer wel die volgende vae en algemene buitelyne:

1. *Die kreatuurlikheid van die skepping sal nie verdwyn nie.* Wanneer God alles en in almal gaan wees, beteken dit vir Heyns nie dat die dinge in God in opgaan nie, en so hulle kreatuurlike dingmatigheid verloor nie, net so min gaan God in die dinge op en verloor so sy goddelikheid. Die kreatuurlikheid sal, soos Heyns dit sien, onbelemmerd die heerlijkheid van God kan weerkaats. Volgens Heyns sal ook ons tans bekende tyd en ruimte, verheerlik word.
2. *Ook die individualiteit in die skepping sal nie vernietig word nie,* en juis dít vorm die basis vir gemeenskap met Christus en met mekaar – en dit impliseer vir Heyns 'n moontlike herkenning van mekaar in die hiernamaals.
3. In die derde en laaste plek, gaan dit vir Heyns ook oor die *totaliteit van die skepping wat gehandhaaf sal word.*¹²²² Die transformasie van die ou hemel en ou aarde na die nuwe hemel en nuwe aarde, beteken vir Heyns nie 'n totale vernietiging van die oue en 'n herskepping van die nuwe, uit niks nie. Die substansie van die oue word nie eers vernietig nie. Substansieel bly dit na Heyns se mening bestaan. Dit gaan vir

---

¹²²² Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 412-413.

Heyns eerder oor 'n verandering, vernuwing, of selfs miskien 'n wedergeboorte.¹²²³

Dit is gedagtes wat volgens Berkouwer ook by Calvyn en veral Bavinck aangetref word en wat hom herinner aan die Rooms-Katolieke Transsubstansiasieleer.¹²²⁴

Saam met Karl Rahner, beklemtoon Berkouwer die feit dat dit in die eskaton gaan om die vervulling van wat reeds in Christus geskenk word. Dit gaan dus nie in die eskaton om 'n toevoeging van 'n "Zusatz" wat vreemd is aan die heilswerklikheid waarin ons nou alreeds lewe nie, maar om die voleinding wat nog vir ons verborge is. In Apokaliptiese beelde en voorstellings, word dit vir ons beskryf.¹²²⁵

Volgens Berkouwer tref ons geen enkele poging in die Skrif aan, om hierdie oorgang, te verklaar en deursigtig te maak nie. Sonder nadere beskrywing of tipering word daar gepraat oor "verby gaan", "ondergang", en "verdwyning". Hy beskou dit nie as 'n presiese beskrywing van 'n wêreldondergang nie, maar as 'n vermaning en 'n waarskuwing in verband met die komende gerig of oordeel. Iets wat veral Calvyn, na Berkouwer se mening, beklemtoon het. Daarmee wil Berkouwer nie die radikaliteit van die oordeel verwaarloos of relativeer nie. Hy beskou dit konstruktief om eerder die eskatologiese uitsprake saam te vat in die begrip *vernietiging*, *annihilatio*, as om van *renovatio* te praat. Veral omdat die Skrif in gevarieerde vorms daarvoor praat. Berkouwer is uiters versigtig om in die skolastieke strik te trap, om met wetenskapsfilosofiese begrippe en "logiese" beredeneringe te veel te praat oor iets waarvan ons te min weet.¹²²⁶

Hierdie beskeidenheid en nederigheid moet waardeer word, en sover moontlik altyd in die teologie toegepas word. Daar moet ook in berekening gebring word, dat apokaliptiese literatuur, deurspek is van simboliek en daar sal versigtig gewaak moet word teen té letterlike interpretasies van apokaliptiese beelde en

---

¹²²³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 413.

¹²²⁴ Berkouwer GC, *aw*, 1961, 279.

¹²²⁵ Berkouwer GC, *aw*, 1961, 274-275.

¹²²⁶ Berkouwer GC, *aw*, 1961, 280-285.

visioene, veral as 'n mens 'n masochisties-romantiese fantasie oor die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God wil koester. Dit sou 'n oorbeklemtoning van God se regverdigheid en 'n onderbeklemtoning van sy genade veronderstel.

Aan die ander kant, sal 'n mens ook versigtig moet waak teen 'n afwatering van God se gerig en oordeel, uit angs en vrees vir die katastrofale vernietigingsgraad waarvan die eskatologies-apokaliptiese metafore en beelde praat, in 'n poging om God se genade ten koste van sy regverdigheid, oor te beklemtoon.

Waarvan ons wel seker is, is dat daar met die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God 'n einde gaan kom aan alle ongehoorsaamheid, en dat daar 'n nuwe dimensie deur God geskep gaan word, waarin gehoorsaamheid van die skepping volledige harmonie sal vertoon met die heerskappy van God. Hoe hierdie oorgang presies gaan wees, katastrofaal, of nie, kan ons nie met die beskikbare inligting met sekerheid sê nie.

Volgens Heyns sal volheid en heerlikheid die lewe op die nuwe aarde kenmerk. Dit sluit ook ons gemeenskap met God in, maar dit beteken vir hom nie dat die mens oor God sal kan beskik of Hom volkome sal kan verstaan nie, want die grens tussen Skepper en skepsel sal nie uitgewis kan word nie. Die heerlikheid is vir Heyns daarin geleë dat hierdie volheid van gemeenskap tussen God en mens, sonder die bemiddeling van die Bybel, die amp of die kerk, moontlik sal wees. Heyns wys daarop dat ons die heerlikheid van die Here sal kan aanskou (2 Korintiërs 3:18) soos wat dit vir die mens in die menslike natuur van Christus moontlik gemaak is. Volgens Heyns se spekulatiewe oordeel sal ons alle dinge in die diepste van hulle wese ken, en sal ons ook sy wil volmaak ken en Hom loof en prys.¹²²⁷

Ek noem Heyns se oordeel spekulatief, want ek dink nie dat dit ooit moontlik is om ook vir God ten volle, na die diepte van sy wese, te leer ken nie. In 1

---

¹²²⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 413.

Korintiërs 2:10 lees ons dat die Heilige Gees die diepste geheimenisse van God ondersoek.¹²²⁸ Ons sou kon redeneer dat iemand wat iets ten diepste ken, nie meer nodig het om dit verder te ondersoek nie, en dat daar dus 'n moontlikheid bestaan dat die Heilige Gees die geheimenisse van God moet ondersoek, omdat selfs Hy dit nie ten volle ken nie! Voeg ons daarby die misterie van die tydstip van die wederkoms, wat aan slegs die Vader bekend is, dan word die gedagte versterk dat ons kennis van God nooit volledig sal kan wees nie.

Net voordat daar ten slotte enkele gevolgtrekkings gemaak kan word, moet ons eers meer spesifiek vra na die aard van die mens se verantwoordelikheid in die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God.

6. Watter rol speel die mens in die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God?

Het die mens hoegenaamd 'n verantwoordelikheid in die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, as ons reeds gesê het dat God verantwoordelik is vir die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God? Ons weet reeds dat die mens 'n bondgenootskaplike medewerker van God is in die realisering van die koninkryk van God, maar is die mens ook 'n bondgenootskaplike medewerker in die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, of verskil sy verantwoordelikheid in terme van die eskatologiese vervulling van God se koninkryk?

Toe ons die tydstip van die wederkoms onder die vergrootglas geneem het, was een van die gevolgtrekkings waartoe daar gekom is, die feit dat God die dag en die uur van die wederkoms nie *losgemaak* het van die menslike verantwoordelikheid nie, maar Hy het ook nie die dag en die uur van die wederkoms *afhanklik gemaak* van die menslike verantwoordelikheid nie. Die mens het dus 'n belangrike rol om te speel in die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, omdat God die tydstip van die wederkoms nie *losgemaak* het van die menslike verantwoordelikheid nie, en daar gaan

---

¹²²⁸ Vergelyk Barret CK, *aw*, 74.

vervolgens gepoog word om hierdie rol te beskryf, soos Heyns dit waarskynlik verstaan het. Om die verantwoordelikheid van die mens goed te begryp, is dit egter belangrik om die verhouding tussen die Goddelike- en die menslike werksaamhede goed te verstaan, en daarom gaan daar vervolgens gekyk word na Heyns se beskouinge in verband met die voorsienige handeling van God en die mens se medewerking.

Behalwe vir die feit dat God wonders kan gebruik om sy doel te bereik, wat Heyns God se wonderorde noem, het God ook 'n wetsorde waaraan die ganse skepping in gehoorsaamheid onderworpe behoort te wees.¹²²⁹ Dit is alreeds genoem. Deur die wetsorde word die mens opgeroep om in gehoorsaamheid 'n medewerker van God te wees. God se onderhouding en regering is nie, soos Heyns dit noem, 'n alles verterende alleen werksaamheid of 'n kosmosignorerende selfwerksaamheid nie. Dit is Heyns se oortuiging dat God die skepsels na hulle eie – deur Homself bepaalde – aard gebruik. Sodoende neem Hy die fisiese wetmatigheid van die stoflike, die organiese van die plante, die instinkte van die diere en die rasonale van die mense in sy diens. Met die begrip “medewerking” wil Heyns dus aandui dat God en sy skepping saam aan die werk is.¹²³⁰

In die medewerking word die wyse waarop God regeer en die wyse waarop die skepping gehoorsaam is, deur Heyns nader uitgewerk en duideliker gestel. Die skepping word in die onderhouding voortgesit, totdat dit sy voleinding bereik. Hierdie kontinuering vind plaas langs die weg van die selfstandige funksionering van die ingeboude kragte in die kosmos. Volgens Heyns eerbiedig God alles wat Hy geskape het, deur hulle te gebruik as *tweede oorsake* in die historiese verwerkliking van sy Raadsplan op aarde. Hierdeur word die Goddelike werksaamheid nie afhanklik gemaak van, of begrens deur die kosmiese werksaamheid van die skepping nie. Hierdeur wil Heyns elke moontlike gedagte van konkurrensie tussen God en kosmos uitskakel.¹²³¹

---

¹²²⁹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 150.

¹²³⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 150-151.

¹²³¹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 151.

Heyns probeer katvoet loop deur aan die een kant 'n monistiese identifisering tussen God en sy skepping te vermy en aan die ander kant ook weg te bly van 'n konkurrerende dualisering. Hy wil nie die skepping beskou as 'n selfstandige immanent-otonome totaliteit wat deur 'n prosesmatige orde beheers word, sonder God nie. Heyns wil die selfstandigheid van die skepping beskryf as 'n relasionele selfstandigheid, wat begrens word deur en beheers word deur die voorsienigheidshandelinge van God. God laat die skepsel skepsel wees, laat hom as skepsel in ooreenstemming met sy eie aard funksioneer, én gebruik hom tot die volbrenging van sý wil en doel. God is vir Heyns nie maar net 'n passiewe toeskouer (deïsme) nie. Heyns beskou Hom ook nie panteïsties as deel van die skepping nie. As ewige en getroue Verbondsgod is Hy ook nie 'n manipulator van sy skepping nie, maar 'n bondgenootskaplike medewerker.¹²³²

Hierdie medewerking tussen God en kosmos sou waarskynlik in volmaakte harmonie voltrek kon word, as dit nie vir die mens se sonde was nie. Ongehoorsaamheid aan die wetsorde van God het dit wat goed geskape is in die wortel aangetas en selfs vernietig. Daarom sal die sonde ook hier verreken moet word om werklikheidsgetrou te bly, en dit doen Heyns wel.

Heyns skryf dat God nie die kwaad of die sonde bloot as toeskouer toegelaat het nie, maar ook nie positief veroorsaak het nie. Albei hierdie voorstellings laat nie reg geskied aan God se regering nie. Beide hierdie monistiese terreinversmelting sowel as die dualistiese terreinverdeling kan nie aanvaar word nie.¹²³³

Die eerste aspek van God se regering oor die sonde is geleë in die feit dat Hy daarvoor ruimte geskep het. Volgens Heyns het God aan die mens — en die engele — wat Hy met vryheid geskape het, die geleentheid gegee om hulle vryheid te gebruik. In teenstelling daarmee, is die moontlikhede wat God gegee het, teen Sy bedoeling en opdrag in, misbruik. Die Bose en die mens het in opstand teen God gekom, en tog het God hulle vryheid nie ingeperk nie.¹²³⁴

---

¹²³² Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 151-152.

¹²³³ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 152.

¹²³⁴ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 152-153.

Volgens Heyns regeer God in hierdie bewegingsruimte op drie maniere: Hy *begrens* die sonde, Hy *bestraf* die sonde en Hy *benut* die sonde.¹²³⁵

Dit bring ons by die volgende gedagte en dit is die verhouding tussen die voorsienigheid van God en die geskiedenis. Ook hier waarsku Heyns teen 'n monisme waarvolgens slegs God alles doen, asook 'n dualisme waarvolgens God en mens elkeen 'n eie, eksklusiewe terrein van handeling het. Hy kies eerder vir 'n perspektiwiese opvatting. 'n Opvatting waarin God en mens se handeling ineenverstrengelde handeling is. Waarin God se handeling alleen vanuit die perspektief van die geloof verstaan kan word.¹²³⁶

Heyns vestig ons aandag op die feit dat die empiries waarneembare en histories navorsbare menslike handeling oneindig méér is as maar net menslike handeling. *In en deur* hierdie handeling is God vir Heyns self ook besig om te handel, maar dan bedoel hy daarmee nie dat alles wat in die geskiedenis gebeur, met God se handeling gelyk gestel mag word nie. As handelende subjek tree óók die mens op met sý sondige beslissinge en sondige doelstellinge. Aan die ander kant wys Heyns ook daarop dat nie alles wat in die geskiedenis gebeur, net aan die mens toegeskryf kan word nie. Met hierdie opmerkings wil Heyns ook nie te kenne gee dat *al* God se handeling volledig verstaan kan word vanuit die vervlegting van die Goddelike en menslike handeling in die geskiedenis nie. Volgens Heyns handel God ook waar die mens nie handel nie. Nog vóór die mens daar was, skep God hemel en aarde; as die mens in sonde val, soek God die mens op; Hý kondig nie net die straf oor die sonde aan nie, maar ook die belofte van verlossing; Hy verkies Israel uit al die volke om met Hóm 'n genadeverbond aan te gaan, en Hý stuur Sy Seun en Gees na die wêreld. As sy Seun vir die sonde van die uitverkorenes sterwe, rig God Hom op, en by geleentheid van sy hemelvaart gee Hý aan sy kerk die sendingopdrag, en die belofte van sy wederkoms.¹²³⁷

---

¹²³⁵ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 153.

¹²³⁶ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 155.

¹²³⁷ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 155-156.

In die heilsgeskiedenis van die Ou en die Nuwe Testament vind Heyns 'n konsentrasie van God se besondere handeling wat, in die lig van die openbaring en vanuit 'n geloofsvisie, as God se handeling geïdentifiseer kan word. Heyns beweer dat daar in die geskiedenis ná die Nuwe Testament, uit 'n analise van die feite, geen lokalisering van God se daad gemaak kan word nie, net so min as wat daaruit enige konklusie in verband met God se gesindheid teenoor die mens getrek kan word nie.¹²³⁸

Heyns redeneer dat indien 'n lokalisering van God se daad in die geskiedenis onmoontlik sou wees, dit dan konkreet beteken dat enkele opvallende gebeure nie uit die geheel van die historiese gebeure gelig mag word en God se leiding dan uitsluitlik dááran verbind mag word nie. Heyns lei af dat indien God se voorsienige leiding en regering, en gevolglik ook God se guns en genade, alleen gesien word in voorspoed en redding, in oorwinning en sukses, daarin enersyds, 'n redusering van God se voorsienigheid sou wees en andersyds, 'n sekularisering van die wêreldgeskiedenis sou plaasvind. Na Heyns se oordeel sal dit in alle opsigte die boodskap van die Bybel weerspreek. Heyns waarsku teen die opbreek van die geskiedenis in bepaalde fragmente, wat dan tot nuwe openbaringe van God gekanoniseer word. 'n Dergelike fragmentarisering en kanonisering van die geskiedenis het volgens Heyns al dikwels voorgekom. As eerste voorbeeld noem hy Israel se interpretasie van hulle eie geskiedenis in Amos 9. Volgens Heyns het die volk hom op die feit van die eksodus uit Egipte beroep, toe Amos God se oordele oor hulle aangekondig het, vanweë hulle verbondsbreuk. In die verlossing uit Egipte het die volk 'n duidelike bewys gevind van God se genadige handeling in hulle geskiedenis. Daarteenoor stel Amos, na Heyns se oordeel, dan die uittoeg van die Filistyne uit Kaftar en die van die Arameërs uit Kir (9:7). Daaruit lei Heyns af dat Amos wou sê dat die blote feit van die eksodus uit Egipte nie vanselfsprekend beteken dat God noodwendig by Israel teenwoordig is nie. Heyns beweer verder ook dat Amos waarsku dat dit ook nie 'n basis mag word vir enige gevolgtrekkings in verband

---

¹²³⁸ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 156. Die gevaar wat Heyns hier raaksien, is dat mense hulle eie daad met God se daad kan vereenselwig en so regverdiging kry vir hulle eie daad. Om aan die ander kant te beweer dat "geen" daad in die geskiedenis as God se daad geïdentifiseer kan word nie, sluit die moontlikheid van wonderwerke in die geskiedenis na die Nuwe Testament uit, en dit is tog onmoontlik. Oor die problematiek van wonderwerke in die geskiedenis kan die insiggewende werk van A van de Beek met die titel *Wonderen en Wonderverhalen*, 1991, geraadpleeg word.

met God se genadige gesindheid teenoor Israel nie. As naakte historiese feit, gee die eksodus aan Israel, volgens Heyns se interpretasie, geen enkele prerogatief bó, byvoorbeeld die Filistyne of die Arameërs nie. Sonder geloof en sonder geloofsgehoorsaamheid aan die verbondseise wat God gestel het, is die uittoeg van Israel vir Heyns nie anders as die uittoeg van elke ander volk nie. Vanuit die geloof en verbondsgehoorsaamheid kry óók die uittoeg binne die geheel van God se verbondshandeling met Israel, sinvolle betekenis. Volgens Heyns *ken* die geloof nie aan die uittoeg 'n waarde toe nie, maar *erken* dit die waarde daarvan binne die konteks van God se handeling. 'n Tweede voorbeeld vind Heyns in die gebeure in Duitsland gedurende die jare 1933 tot 1945. Heyns wys daarop dat daar toe beweer is dat Hitler se bewindsaanvaarding 'n duidelike en onmiskenbare bewys was van God se spreke in die geskiedenis. Die spreke – deur die konkrete gegewenhede van ras, bloed, bodem, volk, party en leier – het die Duitse volk gehoor en die boodskap daarvan op 'n bepaalde wyse verstaan. Daarom is daar, volgens Heyns, gesê dat die stem van die volk, die stem van God is. Daarop volg dan die eis dat die ras rein en gesond gehou moet word en word dit vir hulle 'n gebod van God. Volgens Heyns is die Goddelike handeling hier in die geskiedenis verkeerdlik gelokaliseer en die Goddelike voorsienigheid foutiewelik aangewys.¹²³⁹

Heyns wil God se handeling, vervleg met die menslike handeling, nie buite die openbaring en buite die geloof om verstaan nie. Volgens Heyns sal almal wat die gebeure in die geskiedenis vanuit die perspektief van die geloof waarneem, duidelike tekens van God se werkende teenwoordigheid waarneem.¹²⁴⁰

Daarmee saam waarsku Heyns ook teen 'n determinisme, waarin daar geen plek vir die mens se vryheid van keuse tussen goed en sleg is nie. Hy waarsku ook teen 'n determinisme waarin die mens op grond van sy vryheid van keuse nie ook verantwoordelik gehou kan word vir sy keuses en besluite nie.¹²⁴¹

---

¹²³⁹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 156-157.

¹²⁴⁰ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 157.

¹²⁴¹ Heyns JA, *Dogmatiek*, 1981, 157-158.

Heyns beskryf dus die Goddelike handeling en die menslike reagerende handeling in die geskiedenis as perspektiwies ineenverstrengelde handeling, soos ons reeds opgemerk het, toe die mens se verantwoordelikheid in die realisering van die koninkryk van God bespreek is. Die vraag waarmee hier geworstel word, is dus hoe die mens se verantwoordelikheid in die realisering van die koninkryk van God, verskil van sy verantwoordelikheid in die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God. In hierdie proefskrif het dit reeds duidelik na vore gekom dat Heyns die mens se ideale reaksie op God se handeling tipeer met die begrip: gehoorsaamheid. Daarom gaan die klem vervolgens verskuif word na gehoorsaamheid.

Die opdrag waaraan die kerk in die geskiedenis gehoorsaam moet wees, is om die evangelie van die koninkryk te verkondig. Die kerk roep dus sy lidmate op om as burgers van die koninkryk, tekens van die koninkryk vir die ganse wêreld op te rig. Terwyl hulle met toewyding en oorgawe daaraan arbei, bid hulle dat die Koning self sy ryk sal laat kom. Dat God *deur* sy burgers wil werk aan die realisering van sy koninkryk, is juis God se bedoeling met hulle lewe. Hierdie arbeid in God se koninkryk word gekenmerk deur gehoorsaamheid aan God se wil en opdragte in sy Woord. Die grondwet van die koninkryk van God kan slegs vervul word deur te glo in Jesus Christus en uit dankbaarheid vir die feit dat jy sodoende deur God verlos word, jou lewe en denke te stiler op die wyse van die wet. Deur hierdie gehoorsaamheid kom die mens sy verantwoordelikheid ten opsigte van die realisering van die koninkryk van God biddend na, met die wete dat God self sal sorg vir die eskatologiese vervulling van sy koninkryk. Alleen deur gehoorsaamheid ontdek die mens die vryheid wat bestemmingsverwesenliking en roepingsvervulling inhou. Die mens met sy Godgegewe genadegawes en talente behoort as bondgenootskaplike medewerkers van God, elkeen op 'n eie unieke wyse, in diepe afhanklikheid van hulle hemelse Vader, hulle verantwoordelikheid na te kom deur gehoorsaamheid. Die voorreg om só 'n medewerker van God te wees, is loutere genade en geen verdienste wat God verplig is om te beloon nie.

Genadiglik is die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God nie afhanklik van die mens se gehoorsaamheid nie. Daarom is die ongehoorsaamheid van die mens nie die uitsluitlike oorsaak dat die koninkryk van God nog nie eskatologies vervul is nie. God gebruik selfs die ongehoorsame mens met sy ongehoorsaamheid om sy Raadsplan te volvoer. Die mens kan ook nie deur sy gehoorsaamheid of deur 'n fanatiese wêreldverbeteringsdrang met eie hand die wêreld van ondergang red of met eie hand die koninkryk van God eskatologies vervul nie. Daarom hoef die mens nie vir die gang van *alle* sake in die koninkryk die verantwoordelikheid vir homself toe te eien nie.

Uit bogenoemde, kan ons die volgende konkludeer: dit is in die eerste plek die mens se verantwoordelikheid om gereed te wees vir die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God. Hierdie “gereed wees” beteken volgens Heyns om wedergebore, en waaksame en arbeidsame – dit wil sê gehoorsame – burgers van die koninkryk van God te wees. As bondgenootskaplike medewerkers van God is die mens verantwoordelik vir die uitbreiding van die koninkryk van God met die oog op die wederkoms van Jesus Christus, wanneer die koninkryk van God eskatologies vervul gaan word. Presies op watter dag en datum dit gaan gebeur, weet niemand, behalwe die Vader nie, maar die tekens van die tye en die boodskap van die Heilige Skrif, behoort die mens op te roep om dit altyd spoedig te verwag. Die handeling van beide God en mens moet nie as konkurrente-, dualistiese-, monistiese-, of deterministiese handeling verstaan word nie. Dit moet eerder gesien word as perspektiwiese in-mekaar-verstrengelde handeling waarin God en mens saam werk. Soos Hy beloof het, sal God die eskatologiese vervulling van sy koninkryk op die bestemde tyd laat plaasvind.

Die ingesteldheid waarvan ons in Psalm 131 lees, kan ook hier waardevol wees om die burgers van die koninkryk se gesindheid ten opsigte van die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God mee te beskryf.¹²⁴² In

---

¹²⁴² Daar lees ons: “Selfverheffing en hoogmoed is daar nie by my nie, Here. Ek maak my nie besorg oor groot dinge nie, dinge wat bo my vermoë is. Ek het rus en kalmte gevind. Soos 'n kindjie wat by sy

tevredenheid moet die burgers van die koninkryk gehoorsaam hulle verantwoordelikheid aanvaar vir die opdragte wat hulle Koning in sy Woord aan hulle gegee het en soos Hy hulle deur sy Heilige Gees lei. Sonder selfverheffing en hoogmoed, met biddende afhanklikheid, moet hulle dit wat bo hulle vermoë is, naamlik in hierdie konteks, die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, in hulle Vader se bekwame hande oorlaat. Hy sal sorg dat dit op die tyd wat aan hulle onbekend is, maar deur Hom bestem is, sal plaasvind. Daarom kan hulle maar net biddend wag op die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, terwyl hulle gehoorsaam meewerk aan die realisering van die koninkryk van God, soos Hy dit wil.

7. Gevolgtrekking:

Die voorafgaande kan soos volg saamgevat word:

1. Die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God is volgens Heyns die eindpunt van ons huidige kosmiese bedeling. Die Bybelteks wat dit vir Heyns saamvat en wat hy as die “laaste teks” van die Bybel beskou lui soos volg: “En wanneer alles aan Hom onderwerp is, dan sal ook die Seun self Hom onderwerp aan die Een wat alles aan Hom onderwerp het, sodat God alles in almal kan wees.” (1 Korintiërs 15:28).¹²⁴³

Dit is interessant genoeg ‘n teksvers waarteen Berkouwer juis in dié verband waarsku! Vir hom gaan dit om die werklikheid van God wat deur sy teenwoordigheid die dinge nie annihileer nie, maar tot vervulling bring. Hy verwys na die gevaar wat in allerlei vorms van mistiek aan hierdie teks gekoppel is, en wat soms verkeerdelik panteïsties geïnterpreteer word.¹²⁴⁴

By Heyns is dit egter nie die geval nie, aangesien hy teen universalisme en panteïsme waarsku en nie hierdie teksvers só wil verkeerd interpreteer nie.

---

moeder tevredenheid gevind het, so het ek tevredenheid gevind. Wag op die Here, Israel, nou en vir altyd.”

¹²⁴³ Vergelyk Heyns JA, *Lewende Christendom*, 1972, 46.

¹²⁴⁴ Vergelyk Berkouwer GC, *aw*, 1961, 289.

2. Wanneer alles in die skepping, waaronder Heyns met sy filosofiese denke die bestaansfere van stof, plant, mens, dier en engele veronderstel, in gehoorsaamheid buig voor die Koning van die konings, en daarom in hulle Koning se heerlikheid deel tot in ewigheid, maar die vyande van die koninkryk van God, wat nie in gehoorsaamheid wou buig nie, hulle regverdige en verdiende straf ontvang, is die koninkryk van God eskatologies vervul.
3. Onderweg na die vervulling van die koninkryk van God leef die mens in die dinamiese “reeds”, maar “nog nie” spanningsveld. Die koninkryk van God is ‘n realiserende werklikheid wat “reeds” gekom het en met die inkarnasie van God die Seun sigbaar ten toon gestel is, maar “nog nie” volledig vervul is nie.
4. Die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God hang ten nouste saam met die wederkoms van Jesus Christus, wat skielik en onverwags gaan wees, waarvan niemand die dag en die uur kan voorspel nie, omdat nét die Vader weet wanneer dit gaan wees.
5. Die tekens van die tye het deur die afgelope twee millennia toegeneem in intensiteit en paraneties gefunksioneer om die vlam van hoop in die harte van gelowiges aan die brand te hou en hulle te motiveer om hulleself volhardend en heiligend voor te berei vir die koms van die Seun van die Mens. Hierdie toename in intensiteit is nie bedoel om voorspellings van die wederkoms moontlik te maak nie, want enige voorspellings sou in die lig van die onbekendheid van die dag en die uur van die wederkoms ‘n sinlose mors van hulpbronne, soos onder andere geld, tyd en energie wees.
6. Die Bybel gee nie vir ons ‘n volledige sistematiese uiteensetting van die besonderhede van die wederkoms en die laaste oordeel nie. Pogings om die Bybelse gegewens te harmonieer, te rekonstrueer en te sistematiseer lei gewoonlik tot fantasieë en romantiese spekulatiewe voorstellings wat nie al die fasette van hierdie misterie na behore tot hulle reg kan laat kom nie. Daarom het Heyns hierdie gevaar sover moontlik probeer vermy en slegs ‘n poging aangewend om die grepe wat die Bybel oor die toekoms vir ons gee in die lig van sy koninkryksparadigma te interpreteer en sistematies weer te gee. Dit wil

egter voorkom of hy self as gevolg van sy filosofiese skryf en -denkstyl nie altyd daarin kon slaag om hierdie gevaar altyd te vermy nie. Die dogmatiese werksmetode- en ander invloede van Berkouwer is ook in Heyns se teologie, en veral hier in sy eskatologie waarneembaar.

7. Die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God is 'n transendent subjektiewe werksaamheid van die lewende God. Hy is die inisiërende subjek wat verantwoordelik is vir die vervulling van sy beloftes oor die eskatologiese vervulling van sy koninkryk.

God sluit nie sy bondgenootskaplike medewerkers, die mense, in die proses uit nie. Deur hulle reagerende gehoorsaamheid aan God se wil, word hulle by die eskatologiese vervulling van God se koninkryk ingeskakel en betrek, maar op 'n ander wyse as in die realisering van die koninkryk van God. In die realisering van die koninkryk van God, speel die mens 'n meer aktiewe rol en deur hulle daadwerklike missiologiese arbeid, speel hulle 'n noodsaaklike rol in die realisering van God se koninkryk. In die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God, speel God, die deurslaggewende rol. Hy bly verantwoordelik vir die vervulling van sy beloftes, soos Hy in sy soewereiniteit en ewige raadsplan, dit bestem het.

Die mens mag aan die ander kant ook nie op eie inisiatief probeer om volle verantwoordelikheid vir die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God te aanvaar nie. Deur as't ware só besig te wees om 'n eie hemel op aarde te probeer skep, word God in der waarheid van sy troon ontroof!

Wanneer die horisontale as, wat hoofsaaklik op die menslike en die aardse dinge fokus, soos in die bevrydingsteologieë, oorbeklemtoon word, sal dit nie meer God se koninkryk wees wat eskatologies vervul word nie, maar die mens se koninkryk. Daarom moet die vertikale as altyd aksiologies verreken word in enige denkkonstruksie oor die eskatologiese vervulling van die koninkryk van God.

God sorg self vir die vervulling van sy beloftes. Daarom kan ons met vertroue en in afhanklikheid biddend op Hom bly hoop en die beste gebruik maak van elke geleentheid om uit genade gered te word, en uit dankbaarheid vir ons redding aan die Koning van die konings gehoorsaam te wees, deur hard, fluks en ywerig saam met ons Heerser mee te werk aan die realisering van sy koninkryk.

8. Namate die einde nader kom, word die stryd teen die bose en teen ongehoorsaamheid al erger en neem dit in intensiteit en omvang al meer en meer toe. Uiteindelik is dit God wat die oorwinning behaal en sy koningsheerskappy se buitelyne laat saamval met die skepping se gehoorsame onderwerping daaraan, en sodoende word die koninkryk van God eskatologies vervul.

9. Met kosmies katastrofale apokaliptiese beelde en ander ryklik geskakeerde woorde van verandering en transformasie, beskryf die Bybel 'n einde vir die ou hemel en -aarde, wat met sonde besmet is, en daar word gepraat van 'n nuwe hemel en -aarde waarin geen plek vir die vyande van God se koninkryk sal wees nie. Die gevolg is 'n ewige en heerlike lewe voor die aangesig van ons drie-enige God en Koning!

10. Met die wederkoms van Christus, en die aanbreek van die eskatologiese vervulling van God se koninkryk, gaan ook dus 'n oordeelsdag gepaard, waarin die volmaaktheid van beide God se regverdigheid én genade, geopenbaar sal word. Dan sal die gelowiges die ewige lewe in volle heerlikheid ontvang, en die ongelowiges sal God se straf en die daarmee gepaardgaande helse smarte vir ewig moet verduur.